

Ljudski tednik

izhaja vsak petek
Uredništvo in uprava
Trst, Via Carducci 6

Leto I. šte. 14

Trst 30. aprila 1946

Cena 5.- lir - 3.- din

Lesorezi N. Pirata



Junaki partizani so odšli v gozdove



Borili so se kot Levi. Umirali so

Naš 1. maj

V zadnjih dneh aprila, prav ko smo se vrnili s pogreba mladega aktivista, ki je padel ob poslednjem četniškem sunku na Kras, je prihitela na naš center kurirka žarečih lic. Prišla je iz Volčjega grada in nam v eni sapi hitela pripovedovati:

»Naši tovariši od udarnega bataljona so kot brez uma: skačejo, titovke mečejo v zrak, pojejo. Prejeli so povelje: na Opčine, v Trst!«

Preko Krasa so se razile naše brigade, hitele so proti Trstu. Vsi obrazi so bili nasmežani, ko da gredo na svatbo. Toda od Opčin, od Bazovice, z vseh obronkov Krasa nad Trstom je odmevala borba. Tam so naši borci v poslednjem jurišu s svojo krvjo podpisovali listino naše svobode. Tam je kosila smrt. In vendar so brigade, ki so hitele v Trst in Gorico, vriskale in prepevale.

Prvi maj so praznovali v Trstu in Gorici. To je bil resnično naš 1. maj. Z vso pravico smo ga praznovali lani, ga praznujemo letos in ga bomo praznovali vselej. Kajti od vsega početka, ko se je pričel praznovati prvi maj, je bil to praznik vseh teptanih in zatiranih, toda borbenih ljudi, ki se niso nikdar odpovedali svojim pravicam. Čim bolj so nas bili, čim bolj smo krvaveli, tem trdnější je bil naš ponos, tem odločnejši naš odpor. Ljudstvo, katerega sinovi so šli pojoč v smrt, zato da bo ljudstvo živelo, praznuje in bo praznovalo svoj prvi maj.

Naš prvi maj pa bo ostal na naših tleh za vselej tudi praznik bratstva. Prvega maja so zaplapolale na stolpu sv. Justa in na goriškem gradu zastave z rdečo zvezdo, simbolom bratstva in sporazuma med narodi. Desetletja in desetletja so kopali prepad med slovenskim in italijanskim narodom, in z gledalo je, da ostane ta prepad nepremostljiv. Toda zadostovala so štiri leta skupne borbe, da se je ljudstvo otreslo ozkosrčnega šovinizma in je spoznalo pravo pot k bodoči sreči naše dežele. Te globoke duhovne preobrazbe bi ne mogli doseči z lepimi govori in z zvenečimi resolucijami. Kri slovenskih partizanov in italijanskih garibaldincev, prelita v skupnih bojih pa je oni čudežni sok, ki je omogočil, da se je slovensko-italijansko bratstvo zakoreninilo globoko v srca ogromne večine primorskega ljudstva obeh narodnosti in da bo to bratstvo vse bodoče čase osnova vsega javnega življenja na Primorskem.

Delovno ljudstvo Primorske prav radi trdno skovanega bratstva gleda z optimizmom v svojo bodočnost, četudi ne more praznovati letošnjega prvega maja v polni zadovoljnosti. Ob prazniku dela moramo z grenkobo ugotoviti, da se premnogim našim delavcem v brezdelju ne žijo roke, medtem ko kličejo ruševine razdejanih hiš in tovarn po krepkih delavskih rokah. In kakor se niso roke našega delovnega ljudstva obotavljale zgrabiti za puške, da rešijo svojo deželo tirana, tako jih danes ne plaši delo in obnova. Druge sile, ki jim zahrbtna misel išče vse drugačne cilje, povzročajo brezposelnost, četudi se nam delo za obnovo našega gospodarstva nudi na vsakem koraku.

Toda naše delovno ljudstvo ni slepo. Z občudovanjem zre k svojim bratom v svobodni Jugoslaviji, kjer se razvija visoko cenjeno delo v silnem utripu. Ta mogočen polet obnove pa ne vzbuja pri nas le občudovanja, temveč tudi hrepenenje in odločno voljo, da si izbojujemo tudi

mi demokratično ljudsko oblast, ki edina more zagotoviti svoboden razvoj širokih ljudskih množic. Prav sedaj, ko se razvija zadnja, odločilna borba za usodo Trsta in Primorske, je naš praznik prvega maja obenem pregled vseh ljudskih borbenih sil, ki so se strnile okoli protifašističnih zastav z geslom o sedmi zvezni ednici v federativni ljudski republiki Jugoslaviji.

Prvega maja, prav na obletnico osvobojenja Trsta in Gorice bo delovno ljudstvo Primorske, slovensko in italijansko, ponovno izpovedalo svojo zahtevo, od katere ne bo nikdar odstopilo: to je, da se Julijska krajina v celoti priključi skupno z Beneško Slovenijo k Jugoslaviji.

Ob našem prazniku se zlivajo glasovi vsega delovnega ljudstva Primorske v mogočen klic:

Živel prvi maj, praznik dela in borbe!

Živel prvi maj, praznik svobode in demokracije!

Živel prvi maj, praznik bratstva in enakopravnosti!

V. obletnica OF

27. aprila 1941. leta je bila v Ljubljani ustanovljena Osvobodilna fronta slovenskega naroda. Pobudo za njeno ustanovitev je dala komunistična partija Slovenije, ki se je že prej dolga leta borila proti tiranskim režimom za pravice delovnega ljudstva.

V Osvobodilno fronto so takoj v začetku vstopili pošteni katoličani, napredno krilo Sokola, več političnih skupin in velika večina slovenskih kulturnih delavcev.

27. april je prelomnica v politični zgodovini Slovencev. Dolgo zatirane ljudske množice so si z ustanovitvijo Osvobodilne fronte skovale svoje ljudsko gibanje, ki si je postavilo svoj politični in vojaški program.

Program Osvobodilne fronte slovenskega naroda se je izražal v Temeljnih točkah OF, ki s svojo jasnostjo in globoko vero v notranji preporod slovenskega ljudstva dokazujejo, da so bili tisti, ki so ta načela sestavljali, ljubeči sinovi svoje domovine, resnični borci za demokratične pravice naroda. Osnovna točka tega programa je neizprosna oborožena akcija proti okupatorju in osvoboditev ter združitev vseh Slovencev.

Temeljne točke Osvobodilne fronte so postale takoj last tudi primorskega ljudstva. Tudi Primorska je začela takoj narodno osvobodilno borbo pod vodstvom tov. Tita istega dne kot vsa Jugoslavija. Združila se je vsa pod znamenjem svobode in pravice, rdečo zvezdo. Osvobodilna fronta je našemu dolgo zatiranemu ljudstvu pokazala pot do osvoboditve.

Skupna borba slovenskega in italijanskega življa Julijske krajine proti skupnemu sovražniku je zasluženo kronala dolgo dobo trpljenja: 1. maja je nad izmučeno Primorsko zasijalo sonce svobode.

Slovensko ljudstvo je izpolnilo svoj borbeni program: osvobodilo je svojo domovino, pomagalo je skovati močno Jugoslavijo, položilo je temelje svoji ljudski oblasti, izvilo je orožje iz rok domačih izdajalcev. Samo nam še niso priznali sadov naše borbe. Zaradi tega ostajajo temeljne točke, ki nam jih je dala OF pred petimi leti, še vedno program, ki ga bomo izpolnili.



Iz njih krvi nam raste roža svobode

1. maj, obletnica osvoboditve

Armada osvoboditeljica napreduje

V drugi polovici aprila l. l. je jugoslovanska armada brez prestatka napredovala. Sušak je bil osvobojen; začele so se borbe za Reko; osvobodena je bila Klana severno Reke. Bili smo pred začetkom bitke za Trst.

Maršal Tito je že določil IV. armado ter VII. in IX. korpus za osvoboditev Trsta, Istre in slovenskega Primorja.

Ko je IV. armada napredovala v coni gornje Kolpe — Reka, je VII. korpus branil boke armade na liniji Novo mesto — Kočevje, dočim je IX. korpus operiral v Trnovskem gozdu in na Nanosu. Hitro napredovanje IV. armade v tej coni je izzvalo močno reakcijo sovražnika v Karlovcu v smeri Ogulin, v Novem mestu v smeri Črnomelj in Vinica ter v Ljubljani in Rakeku preko Loža in Čabra v smeri Delnice, predvsem pa iz Trsta in Istre proti Reki. Nemci so vrgli svoje glavne sile v cono Opatija — Reka — Klana. Uporabljajoč stare italijanske in jugoslovanske utrdbe so zaprli najkrajšo pot v Trst. Ujeti nemški oficirji so kasneje izjavili, da so njihova poveljstva prejela zapoved, da se ta cesta blokira in da se Titovi vojski za vsako ceno prepreči prodor proti Trstu. V resnici je nekaj trenutkov izgledalo, da bodo IV. armado sovražne sile obkolile. To pa glavnemu štabu armade in njenim borcem ni odvzelo njihove trdne odločnosti, da do konca izvedejo nalogo, ki jim jo je zaupal vrhovni komandant.

Glavni štab je usmeril glavno akcijo v smeri Delnice — Čabar — Lož in je angažiranim silam za dal nalogo, da napredujejo v tej smeri preko Snežnika in Pivke do nadvse važnih železniških vozlov v Št. Petru na Krasu in Bistrici odkoder naj bi prodrli v Trst. Pomozni oddelki, došli z otokov, so imeli nalogo, da z juga, preko Pazina, obkolijo sovražne sile v coni Reka — Klana. Med izvajanjem tega načrta naj bi VII. korpus z energičnimi sunki v smeri Kočevje — Ribnica — Ljubljana ščitil desno krilo armade, dočim je IX. korpus imel nalogo obkoliti Trst od severozapada z akcijo v smeri Gorica — Tržič.

Manever čez gorati teren Snežnika in Pivke, naj bi imel značaj iznenadenja, zato je bil nadvse težak; vendar pa je, genialno izveden, pokazal najboljše rezultate.

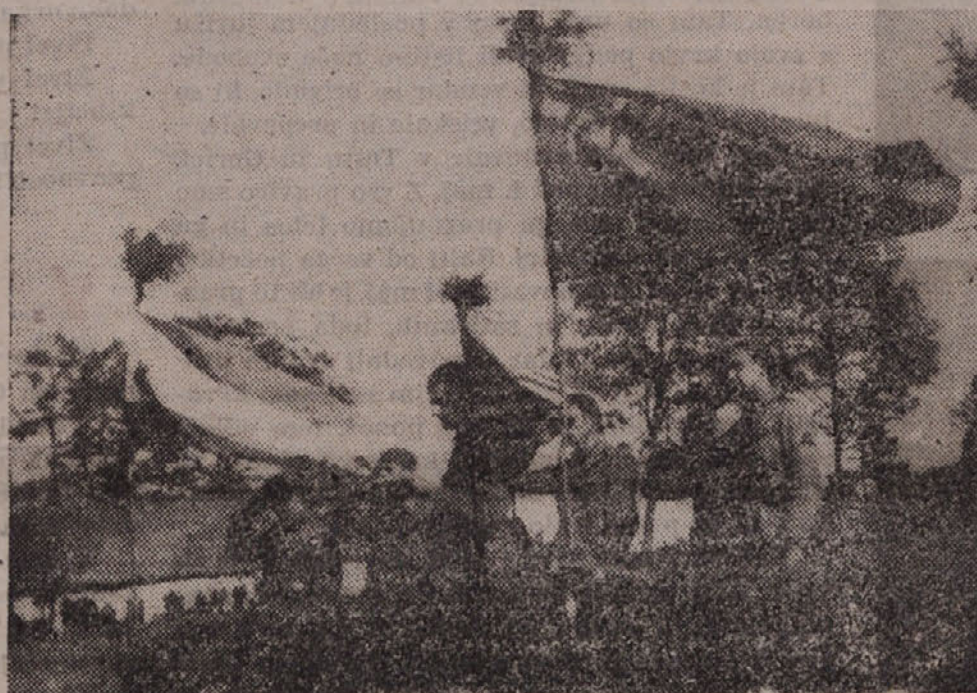
Napad v tej smeri se v začetku ni mogel izvesti z velikimi silami; zato je armadni glavni štab iz razpoložljivih sil formiral dve napadalni grupi: prvo, sestavljeno iz brzih enot, t. j. motorizirane pešadije in artilerije s tanki, z nalogo, da za vsako ceno prodre v Trst; drugo grupo, sestavljeno iz strelskih divizij, z nalogo, da postopno napreduje v smeri Št. Peter na Krasu — Trst in tako ščiti bok prve grupe. Manever prve grupe je imel poln uspeh; hitro je podila sovražnika in kljub njegovemu ostremu odporu že 27. aprila zavzela železniška vozla Št. Peter in Bistrica, točki, določeni za bitko za Trst. V coni Št. Peter — Bistrica je imel sovražnik samo dva pešadijska polka, ker so bile njegove glavne sile koncentrirane na liniji Reka — Klana.

Istočasno je južna manevrska grupa, potem ko je zavzela položaje v coni Učka — Planina, hitro

napredovala proti severu, z namenom, da obkoli sovražne sile v reški coni.

Na desnem krilu armade so divizije druge grupe marširale v dolgih kolonah po dolini Kolpe proti Čerknici in Snežniku in s tem ščitile severni bok armade.

V coni Št. Peter — Bistrica je prva grupa napredovala brez prestatka proti Trstu in 28. in 29. aprila prodrila brez sovražnikovega odpora vzhodno od Trsta; v noči od 29. do 30. aprila so se začele ulične borbe v tržaških predmestjih. V tem so enote IX. korpusa začele ofenzivo na visoki planoti pri Vojskem. Sovražnik se je utrdil na Banjški planoti in na Colu do Trnovskega gozda. V borbah, ki so trajale nekaj dni, je XXXI. divizija pregnala sovražnika z



Divizije IX. korpusa so prisegle, da bodo osvobodile domovino.

Banjske planote v smeri proti Grgarju. Zavzela je utrdbe na Pušali in Podlaki in naši borci so dospeli pred Grgar. Istočasno z XXXI. divizijo je XXX. začela z napadi na položaje pri Podgozdu in Zavrhu ter po ostri borbi zapodila sovražnika v beg.

Po tej zmagi so se ofenzivne operacije preložile na sektor Trnovo, kjer se je sovražnik obupno branil, ker se je zavedal velike važnosti tega sektorja, ki je bil še v njegovih rokah. V tem so se začele priprave za izgon sovražnika z linije Col — Otlica. XXXI. divizija je zavzela sektor Trnovo, dočim je XXX. koncentrirala svoje sile za odločilni napad. Dve brigadi, in sicer Gregorčičeva in Bazoviška sta zasedli položaje na vzhodu Kozjih sten nasproti nemškim enotam. V prvih urah 26. aprila so borci teh dveh brigad z naskokom zavzeli sovražne položaje in pognali v beg nemške tolpe, ki so bile tako iznenadene in demoralizirane, da so pustile na mestu vse orožje.

Po tej veliki zmagi so enote XXXI. divizije sunile proti zapadu, osvobodile Gorico, Tržič, Kobarij, Tolmin in so v široki fronti prodrle na Sočo, kjer so 2. maja prišle v stik z anglo-ameriškimi enotami.

Borci XXX. divizije so pa začeli z napadom proti Trstu, ne da bi skrbeli za kritje bokov. Vendar so med njihovim napredovanjem dospeli na desno krilo IV. armade

strelske divizije, ki so stopile v akcijo proti severu, v smeri Postojna — Rakek — Ljubljana in proti jugu v smeri Bistrica — Reka ter s tem osigurale stabilnost manevra XXX. divizije. Bazoviška brigada si je prehod proti Trstu odprla že v noči med 29. in 30. aprilom.

Težko pričakovanim borcem na tržaških ulicah je precej pomagalo tržaško ljudstvo.

Ljudska vstaja

Vojaške priprave za oboroženo vstajo v mestu so se začele že v avgustu 1944, ko je IX. korpus jugoslovanske armade v Trstu ustanovil komando mesta. Ta komanda se je delila v komande sektorjev in bataljonov ter je imela nalogo, mobilizirati borce v mestu in na deželi.

V januarju 1945 se je mesto raz-

cije na tekočem in da bi določila pravi trenutek, v katerem bi se začela oborožena vstaja.

28. aprila se je komanda mesta preselila v IV. sektor, in sicer na Kolonkovec. Ob 16. uri so se začele prve vojne operacije. Predvideno je bilo pošiljanje številnih kurirjev, da bi imeli točno sliko situacije v mestu in pa zaradi povezave z edinicami, ki so operirale v Istri in na Krasu. Zvečer je bil izdan ukaz, naj se razdeli orožje in municija iz vseh bunkerjev.

Komanda mesta je bila sestavljena takole: Komandant Rudi Grajč-Martini; politkomisar Stoka Franc-Rado; pomočnik komandanta Rado Renato; pomočnik politkomisarja Lipovec Franc-Tine. Zaradi bolj in bolj napete situacije so bili imenovani v komando mesta tudi politični aktivisti s posebnim nalogo, da vplivajo na politični razvoj v dneh borbe. Zlasti je bila njihova dolžnost, da vključijo v vstajo vse masovne organizacije in vse partijske kadre. Vsak teh tovarišev je bil dodeljen po enem sektorju kot pomočnik.

Dne 28. aprila zvečer je IX. korpus izdal radiogram z ukazom, naj se pripravi vse potrebno za oboroženo borbo po mestnih ulicah. Odgovorilo se je, da je borba že začela in naj bi se dostavilo še nove pošiljke orožja, dalje, da je IV. sektor že popolnoma mobiliziran ter da se mladina že junsko bori.

V resnici so prihajala od vseh sektorjev poročila, da je razorožitev Nemcev in kolaboracionistov v polnem teku. Zaradi prej opisanih vzrokov so enote C. L. N. smatrali za sovražne formacije ter so jih razoroževali.

Zadnji junjski dnevi

29. april. Ob belem dnevu in pred očmi pasantov so oboroženci komande mesta razorožili nekaj nemških oficirjev; to je izzvalo velikansko navdušenje v vsem IV. sektorju, kjer so se celo ženske pripravljale za nastop. Zaseženo orožje so takoj razdelili med delavske organizacije, ki so takoj stopile v akcijo.

I. sektor je objavil napadalne operacije proti uličnemu bloku Cedassammare, razorožitev številnih oddelkov Guardie Civiche, močno obstreljevanje dveh Mas, usidranih v barkovljanskem pristanišču in zasago številnega orožja. Na področju II. sektorja so bili med drugim razoroženi tudi republikanski vojakci Vojnega okrožja.

Zaradi konspiracije se je Komanda mesta preselila v zgornji del Kolonkovec, in sicer v vilo, imenovano Casa Rossa (Rdeča hiša), odkoder je vodila vstajo, ki je v vsem mestu ugodno potekala. Vsi sektorji so pošiljali poročila o lastni dejavnosti in o delu komand posameznih bataljonov.

Do tega trenutka še niso pripele vesti od enot, ki so operirale v Istri in na Krasu. Končno je VII. korpus, ki se je premestil v Brkine, zahteval zvezo. Odposlan je bil kurir, ki je ostal pri VII. korpusu kot vodnik za okolico mesta.

30. april. Deževno vreme je aktivnost preko noči nekoliko ovinilo. V prvih jutranjih urah je prišlo od I. in II. sektorja poročilo, da so opazili nekaj splavov, ki so se približevali pristanišču.



Izvidnica IX. korpusa nad Vipavsko dolino

Ta vest je povzročila iznenadenje, ker so domnevali, da gre za angloameriške pomorske enote; v resnici pa so to bili nemški splavi. Informacijski urad I. sektorja je objavil, da Nemci koncentrirajo svoje sile v kasarnah vzdolž obale in da bo težko vzdrževati zvezo, ker so Nemci povečali nadzorstvo. II. sektor je objavil, da so si vojaki črnih brigad (Brigate Nere) in X. Mas nadeli uniforme Guardie Civiche in da sodelujejo z Nemci.

Ob 9. uri zjutraj. — IV. sektor obvešča, da patrole SS stikajo okoli Rdeče hiše, kjer je bila nastanjena Komanda mesta; zato se je ta preselila v ulico Massimiliano d'Angeli.

Vsi sektorji javljajo, da se nadaljuje napredovanje proti centru mesta. Nemci in kolaboracionisti se umikajo, potem ko so pretrpeli težke izgube, v dobro utrjene položaje.

V IV. sektorju je bilo razoroženih okoli 1000 Nemcev, ki so bežali iz Istre proti Trstu.

Ob 15. uri. — Tovariš Orlando, komandant partizanskih enot na griču sv. Justa javlja, da je oddelek 30 mož zasedel magistrat.

Ob 16. — Tov. Orlando javlja, da se je na njegovih položajih javil nemški podoficer z belo zastavo, v spremstvu dveh meščanov italijanske narodnosti, s predlogom, da se odpošlje parlamentarca v utrdbo na sv. Justu zaradi eventualnih dogovorov o predaji. Po dvajsetminutnem razgovoru je nemški komandant parlamentarca zavrnil z izjavo, da je pripravljen razpravljati samo z oficirjem redne vojske, češ da ima taka navodila.

Ob 19. — Poročila vseh sektorjev javljajo, o splošnem napredovanju proti centru mesta, o splošni mobilizaciji uporniških sil in o bogatem vojnem plenu. Komanda sektorjev razpolaga že z motornimi vozili. Komanda IV. sektorja je zaplenila oklopni avto, katerega je že stavila v akcijo in s katerim je že napadla nekaj sovražnih bunkerjev. II. sektor napada novo univerzitetno poslopje in je obkolil utrdbo pri sv. Justu. Bazen tega javlja, da je zasedel topniško kasarno pri sv. Ivanu.

Ob 20. — Komanda mesta je prejela vesti, da so prednje straže IV. armade in IX. korpusa prodrle v mesto, in sicer deloma na področju I. deloma pa II. sektorja. Sovražnik se žilavo upira samo v

prosti luki in v Barkovljah. Z višin pri Miljah strelja artilerija vso noč proti Istri in proti mestu. Sovražnik je vrgel v zrak nekaj torpedovk in splavov v prosti luki.

Ob 21. — Objavljeno je, da so v popoldanskih urah delavci zavzeli arzenal Lloyd in ladjedelnice sv. Marka. IV. sektor objavlja zasedbo luščilnice riža pri sv. Sohoti in plavža.

1. maj. — Enote IV. armade in IX. korpusa napredujejo od vseh strani proti središču mesta. Od vseh strani sliši regljanje strojne in neprestane eksplozije bomb. Nemci beže s svojih položajev ter se zbirajo v utrjenih postojankah. Bazoviška brigada, ki je prešla Opčine in Trstenik ter prodrla v Rojan, je uspešno odbila Nemce. V prosti luki Nemci še vedno nudijo odpor.

Pristajališče hidroplanov je v plamenih. Nemci se še vedno branijo na Bersaljskem pomolu in v hotelu Excelsior. Borbeni čolni in splavi z odprtega morja obstreljujejo s topovi palačo prefektуре, Lloydovo palačo in magistrat. I. sektor javlja zasedbo radijske postaje. V Barkovljah se skušajo Nemci ykrcati na ladje, pri čemer imajo velike izgube.

Nek avtomobil, ki pripada tankovski brigadi, prodre do Komande mesta, ki se je v prvih jutranjih urah preselila v magdalenski rajon; izstopi polkovnik IV. jugoslovanske armije. To je prvi stik Komande mesta z redno armado. Komandant in politkomisar Komande mesta informirata polkovnika o splošni situaciji v Trstu in posebno o točkah, kjer so se Nemci zabarikadirali in ki se lahko napadejo samo s težkimi tanki. Gre za naslednjih šest položajev: utrdbe pri Sv. Justu, sodna palača, vila Geiringer na škorkljanškem griču, stara prosta luka, kasarne v Rocolu in kasarna na Montebellu. Že čez pol ure sliši grmenje tankovskih topov, ki obstreljujejo omenjene položaje.

Proti poldnevju se začne zračni napad iz zraka na nemške splave in ladijske enote v zalivu. Ogorčena borba traja ves dan. Sovražnik brani točko za točko. Ogenj sovražne artilerije je posebno močan iz pristaniških utrd in z nemških ladij. Vendar pa ogenj s teh ladij preneha po zračnem napadu, ko ladje odplujejo proti Benetkam, kjer se predajo zaveznikom.

V borbi za svobodo uporniki povsod sodelujejo z redno vojsko; to sodelovanje je pomembno, ker uporniki poznajo sovražnikove položaje v mestu.

Od začetka upora do 1. maja je število upornikov doseglo 6-8000 moških in žensk. Poedini nemški položaji so se predali enotam Komande mesta ali pa redni vojski; vse glavne nemške pozicije so uničene in za naslednji dan preostaneta samo še dve točki odpora: sodna palača in grič sv. Justa.

2. maj. — Vse prebivalstvo je na cestah in zasleduje operacije jugoslovanske armade proti zadnjim dvem centrom sovražnega odpora. Sile, ki so zasedle sodno palačo, ne zgubljajo časa, temveč se po ena delegacija Komande mesta in redne vojske s posredovanjem škofa napoti k utrdbam sv. Justa z zahtevo po brezpogojni kapitulaciji. Major nemške mornarice, komandant utrdbe, se je pripravljen predati, toda noče pripoznati ljudske vojske in vojakov jugoslovanske armade. Izjavlja, da je podrejen ukazom vrhovne komande na Opčinah, kateremu pa po radiu sporoči pogoje za predajo; ti so sprejeti in s tem dogodkom je nemški odpor v mestu končan.

Takoj po končanih pogajanjih dospel v mesto skupina novozelandskih tankov, ki obrne nemudoma k Sv. Justu.

Bitka za Trst, Istro, Gorico in Slovensko Primorje je s tem dobljena z nadčloveškimi napori, pogumom in žrtvami enot jugoslovanske vojske, brez vsakega doprinosa ostalih vojsk. Jugoslovanske enote so v teh operacijah zgubile 8000 mož, izločenih iz borbe. V borbi za Trst so zaslužili posebno omembo mladi tankisti.

V coni Istre, Trsta in Primorske je bil popolnoma uničen nemški 67. armadni zbor, ki je štel nad 60.000 vojakov. Ko so enote IV. armade prodrle v reško coro, je sovražnik premestil 187. divizijo iz severne Italije, in sicer iz Vidma, da bi preprečil prodor IV. armade proti Trstu. Na reškem sektorju je bila razmeščena poleg te tudi 237. divizija in deli 392. divizije. V tej bitki je bilo onespособljenih nad 20.000 vojakov. Za izredno uspešno delo je IV. armada žela posebno priznanje in pohvalo maršala Tita.

Ljudstvo Trsta je sprejelo osvoboditelje z navdušenjem in s tem pokazalo četam svojo hvaležnost.

Že 1. maja je bil ves Trst okrašen z zastavami.

Rimska volkulja

Ciril Zlobec

Odpiras spet, volkulja svoje žrelo?
Nad nas, nad našo ljubljeno deželo
spet izteguješ kremplje grabežljive,
ki nas so davili nad petindvajset let?
Preveč v nas rane sveže so in žive,
presveža v nas še zdaj je tvojih krempljev sled!
Ne boš nam več v meso jih zasadila,
ne boš več z našo se krujo pojila,
preveč smo po svobodi zahlepeli,
preveč za njo mi vsi smo krvaveli,
da odurnila bi od naših nas stremljenj!
Doseči hočemo in moramo svoj cilj,
zanj dali štirideset tisoč smo življenj!
In rimska ti pošast
nikdar ne boš teptala njihovih gomil,
gomile njihove so naša sveta last
in budno bomo mi na straži stali,
da v zemlji, ki za nje prostost so pali,
svobodni bodo mrtvi počivali!



Na položajih v borbi za Istro

1. maj 1945 - 1. maj 1946

Lanski prvi maj smo doživeli v znamenju zadnjega, odločilnega boja. Četrta jugoslovanska armija je dokončno pobila nacifašistično zver in zavzela Trst. Osvobodeno ljudstvo je vriskalo, a žrtve za svobodo so bile še v zadnjem trenutku izredno težke. Upali smo, da prihaja po tolikih letih trpljenja in sužnosti nova doba, lepše življenje, in to nam je dajalo moči. Upali smo, da prihaja vstajenje, da bo odslej ljudstvo samo svoj gospodar. Izropana in tlačena dežela je pričakovala s politično osvoboditvijo tudi gospodarskega dviga, blagostanja, ki ji je bilo odrečeno v dobi nasilstva in krvave vojne. Izkoriščane množice so verjele, da mora priti za nacifašizmom do veljave demokracija, saj so zavezniki v njenem imenu vodili borbo. Za ta ideal so nešteti žrtvovali imetje in življenje, umirali so na bojiščih in v taboriščih. Z zmago se je približalo uresničenje velikega ideala.

Ce se ozremo danes v one odločilne trenutke in pretehtamo svoja pričakovanja in kar je pričakovano sledilo, nam vstaja v dušah grenka zavest o veliki prevari. Ljudstvo ni doseglo miru, ki ga krvavo potrebuje, če naj živi, ni doseglo ničesar, za kar se je borilo, ni doživelo onega vstajenja, ki ga je naznanjala svetla zarja. Kakšne sile so na delu, ki odrekajo ljudstvu mirno življenje, oddih po strašnem trpljenju in nadčloveških naporih?

Dogodki, ki so se razvijali od lanskega prvega maja do danes, pomenjajo neprekinjeno verigo udarcev, ki so zadevali ljudstvo. Ljudstvo si je v borbi zgradilo svojo oblast. Bila je odstranjena s slovitim odlokom šte. 11. Pravi elementi, ki so bili v naših krajih vzrok vse nesreče, so podtalno dobili moč, da so obnovili

svoje delo na škodo ljudstva. Ljudski sovražniki, pijavke in zločinci, so našli poti in vpliv, da odločajo o usodi delovnih množic politično, gospodarsko in kulturno. Kako je mogoče, da se upošteva njihova volja, njihovi izkoriščevalni nameni in da se prezirajo težnje ljudstva? Ali ni blaginja ljudstva najvišji zakon? Ali je pojem demokracije puhlica, ki jo gospodarji sveta mečejo ljudem kadar potrebujejo njihovih žrtev, njihove krvi? Ljudstvo je politično zrelo in samo najbolje ve, kako si mora urediti razmere, da bo živelo človeka vredno življenje. Toliko let je živelo ponižano na raven kolonialnega psa. Ali naj bo tako tudi v prihodnje?

Slovensko ljudstvo doživlja stvar, ki jih nikdar ni pričakovalo, ko je stopilo v borbo ob strani zaveznikov. Z vso silo se razpihuje spet narodna mrznja, šovinizem naših nasprotnikov praznuje orgije. Pljuje se na kmečko ljudstvo, sramoti se javno. Če se sami ne branimo, nismo več varni, ne v javnosti ne zasebno. Zakaj se nam je vzela narodna zaščita, ki smo si jo sami ustanovili? Zakaj se ne izločijo vsi, ki so počenjali zločine nad nami, ko smo branili svoj narodni obstanek in se borili za osvobodjenje? Kje je pravica? Kakšno je pravno stanje v deželi, če se pretepajo in mučijo ljudje celo v zaporih? Tako daleč smo prišli, da smo v marcu doživeli skvadrastične napade v slogu najsijajnejših fašističnih časov v Trstu, v Gorici in celo po malih vaseh. Kam plovemo?

Zatirano slovensko ljudstvo ni imelo desetletja šole v materinem jeziku. Kaj vidimo danes? V šoli

ni več varna slovenska knjiga. Ali naj ostane slovenska mladina analfabetska? Tako je hotel fašizem, ker je stremel za neomejenim izkoriščanjem delovnega ljudstva. Kakšen interes ima »demokracija« na ljudski neizobraženosti, na nevednosti? Pričakovali smo, da se bodo našim šolam uradno preskrbeli učni pripomočki, predvsem učne knjige. Pretekli so meseci, pretekel je večji del šolskega leta, a o knjigah ni bilo ne duha ne sluha. Ali je kdo odgovoren, če se knjige niso oskrbele, kakor bi se bile morale že ob otvoritvi šol? Mislimo, da je bila to sveta dolžnost poklicanih! Kar so zmogli, je bil ponatis »Prvih korakov«, ki so izšli, ko je učitelstvo že davno naučilo otroke čitati in pisati. Upravičeno vprašujemo danes: ali je bil to namen? Če je bil namen, moramo pibiti, da se s kulturnim narodom tako ne postopa. Če pa je bila nesposobnost, da se reši naše šolsko vprašanje, potem je skrajni čas, da se nesposobni kličejo na odgovor. Reševanje slovenskega šolskega vprašanja, kakor smo ga doživeli, najbolj dokazuje, kako potrebno je bilo, da si je narod sam oskrbel knjige, ki mu jih je odrekal fašizem. Če bi si ne bil pomagal sam, bi bila ostala šolska mladina brez pouka v tem, kar je najpotrebnejše v lastnem materinem jeziku. Kaj si ljudstvo misli, ko vidi preganjanje slovenske učne knjige, prepuščamo merodajnim činiteljem. Ugotavljamo pa, da tako ne more dalje, ako naj res obstaja ljudska šola v Slovenskem Primorju.

Najusodnejše posledice, ki jih ima odstranitev ljudske oblasti,

vidimo v gospodarskem življenju naših krajev. Obnovitve po tlikih letih propadanja ni, nadaljuje se razkroj in obubožanje. Kmečka proizvodnja nima pogojev razvoja, organizacija zadružništva ni izvedljiva, dokler niso politične razmere urejene, trgovska izmenjava blaga ni mogoča z nenaravnimi mejami in cunami. Trst kot veliko trgovsko središče je pri takih razmerah obsojen na pogin. Spet je delovno ljudstvo, ki plačuje račune, račune današnjega neurejenega stanja, račune minule vojne: vsi stroški se — kakor vselej — mečejo na ramena tistih, ki proizvajajo, na najširše plasti. Kaj je ljudstvo mar mogočnim industrijskim kapitalistom? Toda med brezposelnimi in med tistimi, ki jim grozi, da bodo jutri vrženi na cesto, narašča nevolja, narašča obup. Narašča pa nevolja tudi med kmečkim ljudstvom, ker si ne more opomoči. Ali je res potrebno, da gremo navzdol? Ali je res treba, da se že skoro leto dni razmere slabšajo, namesto da bi se izboljšale? Zakaj je tako, kje so vzroki? Taka vprašanja se danes stavijo. Naravno, saj ni posledic brez vzrokov. Vsem pa je jasno, da bi posledice nikdar ne postale tako težke in usodne, da, tragične, če bi ne bila odstranjena ljudska oblast. Prava demokracija bi bila že davno našla izhod iz težkega položaja, zakaj ljudstvo vidi, kje so napake in ima voljo, da si življenje uredi znosno in boljše kot mu ga urejajo drugi.

Mnogokaj bi še lahko napisali, a naj danes zadošča. Taka je slika tega ozemlja, ki je prenašalo največje vojne strahote. Ta zemlja je potrebna miru. Čas bi že bil, da pride ljudstvo do vseh svojih pravic in da zaživi dostojno človeško življenje.

Nas prvi telovadni zlet

šo mladino smatrali za element nevreden pažnje v tem pogledu.

Danes pa, s spremembo vsega našega življenja, zavzema telesna vzgoja nova pota, ki morajo biti usmerjena v korist širših ljudskih množic. Izšli smo iz težke vojne, zadovoljni, da smo aktivno sodelovali v osvobodilni borbi ob strani naših zaveznikov, od vsega početka odločni ustvariti si novo, boljšo bodočnost in v njo vključiti tudi telesno vzgojo, v nasprotju z reakcionarnimi elementi, ki skušajo tudi s sportom ovirati in zadrževati polet in pridobitve ljudstva. Oni omalovažujejo naš program in delo v organizaciji množične telesne vzgoje in podpirajo med svojo mladino profesionalizem. Mislijo in govorijo, da v našem telesnovzgojnem okolju ni mesta za tekmovalce, ki stremijo za dosego določenih prvenstev. Motijo se.

Naša telesna vzgoja je ljudska, ker v njej lahko sodelujejo široke ljudske množice, iz katerih bodo nekdanji izšli številni posamezniki, ki bodo dosegali uspehe in prvenstva. Poglejmo samo uspehe sovjetskih tekmovalcev na sportnih igriščih in vojakov na bojnem polju. Vsi so vzrasli v množičnih teles-

lavcev, kmetov in intelektualcev. Tudi mi moramo po tej poti.

Prvi in glavni pogoj je množično gojenje telovadbe. Prepričani smo, da bo prvomajski množični telovadni nastop naše mladine temelj in da bo vzbudil ljubezen do telesnovzgojnega udejstvovanja in da bomo kmalu — kljub oviram — z vsakdanjim telesnovzgojnim delom pritegnili še novo mladino k sodelovanju. Pokazali pa bomo tudi, kaj smo rešili iz krvave borbe in kakšna je naša mladina.

Prvi skupni telesnovzgojni nastop združene slovenskoital. antifašistične mladine nam mora utrditi samozavest, zaupanje vase, veselje do vztrajnega dela. Ta nastop mora postati temelj uspešne telesne vzgoje delavskih množic. Hočemo zdrav, sposoben rod, ki bo znal ceniti pridobitve borbe, ki bo znal delati in se žrtvovati.

Pozdravljamo našo mladino, ki se zbira v Trstu, da pokaže prve uspehe telesne vzgoje in da proslavi osvoboditev mesta, saj je ravno ta mladina največ doprinesla, se žrtvovala zanj in ga osvobodila, zato ima pa tudi pravico, da lahko v njem svobodno izraža svojo voljo za priključitev mesta tja, kamor spada, k FLR Jugoslaviji.

Zato je letošnji prvi maj praznik dela in praznik naše svobode.

Pesem telovadcev

Črtomir A. Sinkovec

Mi vsi smo telovadci mladi,
primorske zemlje novi cvet,
in v nas je silna rast pomladi
in v nas živi zdaj novi svet!
Z gorá doma smo in od morja,
z Vipave, Krasa, Istre, Brd,
blestijo svella nam obzorja
in žitna polja, sonce tri!
V objem se vračamo prirode,
nabiramo si v njej moči,
čuvarji zvesti smo svobode,
junaški borci novih dni!

Zdaj vadimo moči in voljo,
krepimo um si in telo,
da v borbo z našimi sovragi
z jeklenimi močmi gremo!
Živi prostost v nas planine
in zdravje smrekovih gozdov,
globine in morjá širine
in radost svobodnih domov!
V objem se vračamo prirode,
nabiramo si v njej moči,
čuvarji zvesti smo svobode,
junaški borci novih dni!

Največja množična telesno vzgojna prireditev bo naš telovadni zlet prvega maja v Trstu, praznik dela, proslava obletnice osvoboditve Trsta po jugoslovanski armadi, praznik bratstva.

Trst in vse Slovensko Primorje bo proslavilo svoj praznik na najsvečanejši način. Vesela pesem naše mladine se bo razlegala po tržških ulicah. Radost in veselje, čilost in zdravje bodo izraz teženj in hotenja našega ljudstva, ki gleda z jasnim pogledom v svojo boljšo bodočnost. Mladina bo kljub oviram in težkočam, ki se ji stavijo na pot, dala poudarek temu prazniku in njenega nezadržanega koraka ne bo mogel zaustaviti nihče.

Množičnost je cilj vsega našega dela, predvsem pa pri telesni vzgoji, ker ravno telesna vzgoja je najuspešnejše sredstvo za zdravo rast in napredek naše mladine in njenega zdravja, ki je predpogoj vsega napredka in uspešnega dela.

V vseh naprednih državah posvečajo največjo pažnjo telesni vzgoji, ki obsega vse tiste vrste sporta, katere moramo gojiti, da utrdimo svoje telo.

Množična telesna vzgoja se nikjer drugje ne goji v toliki meri kakor v Sovjetski zvezi. V dobi fašizma so po mestih skušali s sportom izkoristiti revolucionarni duh mladine za dosego imperialističnih namenov, med tem ko so na-

Zborovanje

Majhna vasica nekje na Cerkljan-skem. Propagandni odsek Vojske brigade deluje z vso paro. Pravkar tiskajo zadnje strani brigadnega glasila »Za Vojkoma«. Pri tem delu pomaga tudi neki tovariš iz minerskega voda, ki je slučajno prišel mino ter je sedaj kot gost pri odseku. Dober tovariš je, študiral je v Padovi, doma tam nekje od Trsta. Prvi dan, ko je prišel k nam, se nisem dosti zanimal zanj zaradi preobličja dela, ki sem ga imel. Iz pogovora s tovariši sem izvedel, da je tudi on preživel nekaj mesecev »pod streho hiše ene« tržaškega zapora Koroneja, kjer je bila takrat »v gosteh« velika večina dobrih in zaveznih sinov iz vseh krajev Primorske in Istre.

Sredi največjega dela poteka nekdo na vrata. Na poziv: »Napreje!«, vstopi mlada tovarišica-terenka.

»Le naprej, tovarišica, pa sedi in povej, kaj je novega, nič se bati, tu smo sami »fejst fantje«, jo povabi vodja odseka.

»Saj ravno zaradi tega sem prišla, ker vem, da ste v propagandi sami »studirani« ljudje, ki lepo pišete in znate tudi lepo govoriti.«

V prijeten nasmeš se raztegnejo usta vodjo odseka, vidi, da delo propagande upošteva tudi civilno prebivalstvo. Če bi bilo kot pred to vojno, bi se za poklon zahvalil s »hvala za priznanje, gospodična«, ker pa živimo v dobi, ki ustvarja demokracijo, odgovori, »že dobro, tovarišica, le povej željo!«

»Veste tovariši, pravi, »tu v vasi nameravamo prirediti sestanek, pa nimamo nikogar, ki bi bil zmogel govoriti. Zato sem se obrnila do vas, da bi se tudi vi udeležili sestanka, ker je tu v vasi nekaj ljudi, ki še ne razumejo pomena naše borbe in ker mi nimamo toliko moči, da bi mogli kaj vplivati nanje, sem mislila, da bi bilo prav, če bi na tem sestanku govoril eden izmed vas.«

»Seve, da bomo prišli, tovarišica. In sicer zelo radi«, odgovori vodja. »Ob kateri uri pa nameravaš sklicati sestanek in v kateri hiši?«

»Ob sedmi uri pri Toncu.«

»Že prav, torej ob sedmih, na svadenje, pridemo vsi, govoril pa bo tale tovariš«, pravi vodja in pri tem po kaže na tov. iz Trsta.

Večer je, ko vstopimo v kmečko sobo pri Toncu. Vsi prostori so za sedeni, klopi vzdolž zida, peč, pri peči, po sredi izbe stoli, samo za mizami, ki so nekaj prostora — za nas. Na naš borbeni pozdrav: »Smrt fašizmu!«, vsi vstanejo in odločno odzdravijo: »Svoboda narodu!«.

Posedemo. Kratak odmor, v katerem spregovorimo nekaj besed o delu, vremenu, vojni itd.

Trenutki prozornosti

Jutro. Sonce izza gore vstaja v biserni se rosi slaviček tam napaja. Sonce boža mu peroti, z njih se rosa siplje; po vozniku poljskem voz seneni škriplje.

Glej, kako pohlevno stopata voliča kmetu, ki ob strani stopa, ni potreba biča. Pa ozira se okoli, že zori pšenica, tudi letos bode pekla se potica.

Kar iz radovednosti se kmet ozre okoli, z roko si zasenčil je oči: »Ah, poglej tam doli! Ob parobku gozda, kdo pa tamkaj gre? Tine je sosedov in ob njem dekle.«

Že pred letom dni odšel je v partizane pa so rekali da je umrl zaradi rane, ko fašisti so na Nanos »hajke« uprizorili in pri tem so Tinetu koleno prestrelili.

Zdaj pa vidim da ni res, kar pravijo ljudje, »Zdravo Tine!« ga pozdravi, »no, kako ti gre?« »Hvala sosed, dobro, ker blizu je čas, ko vrnemo se z lovorom ovenčani med vas.«

Nato vstane tovariš iz Trsta in prične govoriti.

Govori tako, da tam za temi nasimi brbi buči Jadransko morje in razbija valove ob obrežnih valobranih. Na obrežju v polkrogu se v potboje vzpenja lepo mesto Trst. Nas Trst. Kako so v ta naš Trst prihrumeli pred petindvajsetimi leti fašisti in hoteli gospodovati v njem. Pa so se vzdignili štirje mladi Slovenci: Bidovec, Marušič, Valenčič in Miloš ter povzdignili slovenski prst: »Tu so živeli Slovenci, žive in bodo živeli. Trst je naš!« Razjezili so se fašisti ob teh besedah, pograbili vse štiri in jih v Bazovici po strelili. Zaplakale so štiri slovenske mamice, zaplakale štiri slovenske neveste ob tej grozni novici. Komaj je prišel pripenec, pa že mori in hoče gospodovati tod. Dvajset let smo trpeli, koliko Bidovcev, Marušičev, Valenčičev in Milošev, nam je v teh letih pomiril pripeni fašist, ve sam Bog. Mi vemo, da je prišel čas, da se ga otrešemo. Vsa Primorska se je dvignila, Istra se je vzdramila, Dalmacija vre. Premajhni so bili tržaški zapor, samostanske dvorane so bile kot čeheljnjak prepolne naših zaveznih žena in deklet. Pa je fašist divjal kar naprej, požgal vasi, moral in odvažal v zapore, od tam v taborišča in internacije. Četa Italija je bila polna naših ljudi, mlajši pri vojakih v Siciliji, Sardiniji, Korzi, v Spodnji Italiji, starijši po taboriščih.

Ves narod je hotel zapreti fašist. Mussolini. Ko je mislil, da tega ni

Ogarev

TRIGLAVSKI ODPRIVAŠČI

Material za 4. številko partizanske revije »Triglavske odprave« je bil zbran v maju 1944. Številka ni izšla zaradi vojnih dogodkov. Ob prvi obletnici osvoboditve Primorske jo prinašamo kot prilogo Ljudskega tednika v spomin na junake dni narodno osvobodilnega boja.

Pomladni višji

Lepa si moja Primorska v teh dneh, ko se iz zimskega spanja vse znova prebuja v novo življenje. Prehodil sem v zadnjih štirinajstih dneh lep del te zemlje, prisluhnil sem tu pa tam v tajno šepetajoče glasove narave, ki podtalno deluje in znova buči v življenjske skrite sile, prihodnje cvetje in sad, v plačilo za trud in znoj dobru in zavednemu ljudstvu, ki biva tod.

V trdoti bombe, ki jo narod bje že tri leta, trpiš tudi ti, zemljica rodna. Jeklene pošasti tankov in jekleni jastrebi švabskih zrakovlovov ti zadajajo globoke rane. To malo prsti, ki jo je pridna roka našega človeka očistila kamenja in trnja, vkljub vsem neugodnostim terena, so bombe razmetale na vse strani. Pod silnimi sunki in razpokami bomb, se ta zemlja vije v krčih in se ne more dovolj načuditi, kako da se v pomladi tisočdetstoštiriinštiridesetega seje tako čudno seme. Prejšnja leta so v zgodnji pomladi pričeli s priravnanjem za novo setev; nalahno je drsel voz z gnojem iz vasi na polje, enakomerno sta stopala voliča, kmet pa je z glasnim: »Hi Cik, hi Lisc«, vzpodbujal k hitrejši hoji. Čeravno zaposlen in ves zavverovan v svoje delo je tu pa tam prisluhnil proti bližnjemu gozdu, od koder je glasno

urni hoji smo prišli zopet na plano, od koder se nam je odprl krasen razgled na Triglavsko dolino. Večerno sonce zlati gozdove, na redko poselane goličave in majhne hišice, praznično okrašene s cvetjem. Zdijo se kot nageljček v gumbnici fantovega sukniča, ki mu ga je dekle z ljubeznijo pripelo. Ob tem pogledu se kolena razgibljejo iz utrujenosti in oglašajo se celo pesem. Prijeten, mil, skoro majski zrak nas objemlje, ko se polagoma spuščamo v dolino. Oko se pogosto ustavlja na cvetočem sadnem drevju, po katerem veselo brenčijo čebele. Lahke vonj po cvetu ti polni nosnice in širi prsa. Vse te strmine, pobočja, bajte in bajte so naše in samo naše. Zatakajeno za titovkami nosijo tovariši raznovrstno cvetje: ta cvet hruške, oni cvet češnje, drugi cvet modre spominčice. Vesel sem tega pogleda. »Glej«, si mislim, »kako je globoko razvit čut do naravnih lepot pri tovarishih, pa nas nasprotniki zmerjajo z »banditi.«

Globoko v dolini šumi potok in odnaša s seboj bele zvezdice — lističe odcvelih češenj. Končana je njih naloga: vznjati pozornost žuželk in jih privabljati na cvet, da prinesejo s seboj prašek, ki naj oplodi cvet. Tja doli v dolino, v večerni mrak, pelje tudi naša pot. Razigrane volje smo, na vse nas vpliva skoro preveč lepota, ki nam jo nudi narava v teh dneh.

Med našim neprestanim kretanjem iz kraja v kraj nas je zaneslo tudi k vznožju vipavskega Triglava — Nanosa. Ljudstvo nas je sprejelo z navdušenjem in odprtim rokom, da smo bili kar presenečeni. V vseh vaseh, kjer smo se ustavili, so nam na široko odpirali vrata in nudili vso možno gostoljubnost. Svojo narodno zavest in vero v našo zmago izražajo ti ljudje naravnost in brez hinavščine. Tem ljudem se ni omajala moralna, četudi so doživeli že večkrat švabski napad. Zaveš, da brez bombe ni žrtev, ni uspeha, je v teh ljudeh trdnost kot kdaž koli prej. Razcvetela se je v en sam šop povezanosti bratstva in tovarishstva in bo rodilo obilen sad v dnevi svobode, ki so blizu.

Pot nas je vodila še dalje, skozi sneg in burjo. Z neke višine smo zrlji na Vipavsko dolino, vso zeleno in v cvetju. Bežna, mimoidoča slika in zopet nas je skrilo listje novo ozelenelih gozdov. Po štirinajstih dneh, od koder je glasno

Lepa si Primorska v cvet-
ju!

Gladka dolinska cesta nas sprejme. Desno šumi reka, ki izvirja štirideset kilometrov višje proti vzhodu, kjer se oholi Erič še obupno drži v bunkerjih. Preprosim komandanta za nekaj ur dopusta, ker pot nas vodi mimo moje rojstne vasi. Odločim se od kolone in krenem sam v tesno grapo Idrice. Polna luna srebrni bregove in reko, ki se kot srebrni trak vleče dalje, v gore šentvitskih, tolimskih in cerkljanskih upornikov. Misli so mi proste ob zavesti, da bom po dolgem času s pet gledal domačo vas v cvetju. Vselej, kadar se po dolgi odsotnosti vračam v ta kraj, mi pridejo na misel Prešernove sonetne vrstice: »Oj Vrbica, srečna, draga vas domača.« Da, res, »draga vas domača«, kako ves sem tvoj in ti moja, s svojimi s slamo kritimi hišami, njivami, travniki in gozdovi. S skritimi gnezdi ptic, katere sem kot otrok skrbno iskal in opazoval razvoj mladičev. Tudi če ni bilo v gnezdih samice, sem natanko poznal, k kateri vrsti ptičev spada gnezdo. Izsledil sem kot neugnani plesalec po drehtju vsa vrvanja gnezda in pobiral jajca, ki pa sem jih nadomestil s likoškimi, da mi je vrana izvalila piške. Seveda sem moral nadomestiti kolkjo in vzrejati kečke; kar sem pa zelo rad storil, ker sem videl, kako iz dneva v dan rastejo moji gojenci. V spominu mi oživi vrača, ki so mi jo starejši pripovedovali. Petelin, ki ga izvali vrana, znese v svojem sedmem letu starosti veliko črno jajce, iz katerega se izvali sam... hudič, ki odnaša s seboj vse hudozne otroke. V svoji otroški preprostosti sem to verjel in skušal biti kar najbolj »prijeten«. Petelin pa sem se nekoliko bal in izogibal. Še na neko zanimivost me spominja ta pot. Na »Divje babe«, ki so nekoč vzbujale grozo v moji otroški domišljiji. »Divje babe« — neke vrste bajna bitja, zelo velike žene, ki prebivajo v veliki podzemeljski jami in

ki ljudem v času sile priskočijo na pomoč. Otroci se najprej nismo upali v to votlino, sledili smo oprežno starejšim, ki so radi obiskovali ta kraj. Po nekaterih obiskih v družbi starejših, pa smo se opogumili in šli sami v votlino. Lasje so se nam jezili, ko smo zagledali krvav kamen, meso, ina katerega je po pripovedovanju starejših razbojnik pobil in oropal nedolžnega človeka. Kri se je vrasla v kamen in sedaj pričča, že več stoletij o poboju v tej jami. V ozadju jame pa so čepeli »Divje babe«... kapniki, ki so nam razburjali otroško domišljijo. Približali smo se oprežno in pričeli otipavati mrzli kamen, namišljena bajna bitja. Opazili smo, da iz stropa enakomerno kaplja voda in pušča sled na sredini. Kimalu nam je bila jasna skrivnost »Divjih bab«. Česa pa vsega otrok ne dožene v svoji iznajdljivosti?

Grob v gozdu

»Gospod zdravnik, pridite, prostim, k mojemu očetu na P... In pripravo vzemite s seboj za šivanje in obvezovanje rane.«

Pozor! Boji previden! Če gre za partizana, potem ne spršuj. Imaš vsaj izgovor, da nisi vedel, za kaj gre. Morda te izživa in skuša — provokator. Tako sta nasleda že dva tvoja tovariša-zdravnika. Oba sta se za to pokorila najprej v Begunjah, se da j na pristilnem delu v tujini — v Reichu.

In res. Očetova bolezen je bila bolj preveza: dva ranjena partizana, pa prav za prav pacienta. Kdo bi drug drugemu zaupal v tistih dneh! Sosedi ne sosedu, komaj brat bratu. Izdajstva, ovradašva, naznanila so v tistih dneh bohotno kila in cvetela. Hoteli so da odrečeš pomoč človeku. Stili so te, da izdaš svojega pacienta, ki se je zatekel k tebi, svojemu zdravniku in zaupniku po pomoči. Zahtevali so, da prelomiš pristego, ki ti nalaga dolžnost, da boš dobiti bolnika tvoje najvišje vodilo.

Če je šlo za pomoč »banditu-partizanu«, je izpolnjevanje človečanske dolžnosti — pomenilo velik zločin; opravljanje dela usmiljenja je bilo smuten greh; ravnanje po stanovski pristigi — je bilo težko izdajstvo, vse obsodbe vredno, pomenilo je strel v glavo ali prsa, izselitev družine.

Da mi ostane vris tega obiska še globlji, sem se povzpel še na vzvišeno mesto nad vasjo, od koder se odpira pogled čez vas in vso okolico. Police, Bukovo, Kojca, Orehek, Ravne, Novaki in druge podgorske vasi. Vse en sam cvet; izmed cvetja pa žarijo rdeče strehe hiš kot mak med pšenico. Vse bi povezal v en sam velkanski šop, pa ga poklonil tebi, Domovina. Toda, saj ni potreba. Same se ti poklanjajo te naše vasi. V novo pomlad, v cvetje, v mladost, v svobodno življenje vsakajajo. Vasi so razumele klic domovine, mučene in razbičane, tlačene in ponižane. Zato je Primorska oblačena v cvetje in zelenje, da bo še lepše sijalo sonce, da bo ta zemlja, mati, in ne več maceha sinovom, ki so toliko žrtvovali, zato, da bo njim rodila.

P. A.

mene vi usi izgubili življenje. Bežita tovariša, zbogom!« Seneva je misla poslušala, hitro sva jo pograbila in jo odnesla za ostalimi tovariši. Posrečilo se nam je, da smo srečno ušli.

Ostajala je potem ponehda in Anica smo spravili v bolnico. Njeno življenje je dolgo časa viselo samo še na nitki. Končno je le ozdravela in zdaj je tu na terenu za intendantko.

Dolgo časa sediva tiho drug poleg drugega.

Končno se obrne k meni in mi pravi z nenavadnim, skoro trepetajočim glasom: »Veš Matjaž, ampak dolgo časa ne bom ostala v tej vasi. Ne morem. Hribi me klicajo. Cele noči sanjam o njih. Nekeč bom uzela nahrbtnik, obula bom zopet težke gोजerje in bom odšla tja, kamor me vleče srce, k svojim, v četo.«

* * *

13. marca. Anica je res izurila svoj sklep. Včeraj sem zvedel, da je padla v borbi. Hribi so jo poklicali...

Matjaž

Pokret

Pokret je ena izmed najznačilnejših dejanj in nehanj partizanskega življenja. — Pride izmenata in gre neznano kam. Premik iz kraja v kraj, iz dalje v daljavo traja takole 8, 10, 15 do 20 ur in čez — in to mislo mače solze. V predstavljeni težkega telesnega napora se ga mnogi bojo in prilagajajo številneje k zdravniku, češ da niso za pot; ta kaže ožuljene in ploske noge, krčne žile, onega zopet krč prijemlje in ima revmatične sklepe in mišične bolečine. Zopet ima ta sapo, nadahno, drugi slabo srce.

Na vse to se skoro ozirati ne more in slednjič se premakne vsa brigada: bataljon, štab s štabno patrolo zaščitnice in hajd naprej. — Premik začne pozno popoldan in se razlegne v noč. Sprva gre lagodno, človek je še dojemljiv za maravo, za sončni zahod, vzdrujajočo se pomlad s svojim zelenjem, cvetjem, sokovi in tokovi. — Pomenek je še živahen, tudi pesem se oglasí. Po 3, 4 urah pa se pričenjajo kazni znaki utrujenosti, izčrpanosti, neugodnih telesnih počutkov.

Misel postaja topa, sanjava, oči težke, zaspane. Želja po miru in po tihku je vedno vsiljivejša. Noga kakor da se prestavlja sama, težka, neprožna, drsa in se zadava ob vsak kamenček. — Meriš stopinjo drugo za drugo, tovariš pred teboj se neenakomerno zaletava, zanaša ga levo in desno — očitno spi in gre, tudi spodalčne se in pada. — Cesta se vije v noči in luninem svitu široka in bela, ob njej teče Idrica, ob obeh straneh pa bežijo in se vrtijo silnute gričev, iz katerih obilno, se zdi, da ne boš nikoli ušel. — Nikjer se ne odpre svet in nikjer ni videti konca poti. — Ali ps stoplaš na nevidni stezi, sredi temnega gozda po pobočju, tipleš z nogjo za stopinjo, vedno tik za hrbtom.

Ogromne so v človeku rezerve sil, ki jih mobilizira in sprošča na takem pokretu. Že misliš, da ne greš več naprej; pa narediš pot še enkrat tako dolgo kot doslej, pa bi še šel, če potreba. —

Duh vrste, duh skupnosti te žene naprej, greš kakor v začaranem krogu, v vrtincu, ki te žene in goni naprej, naprej, naprej...

Ne moreš se ustavljati, ne zopetstavljati. Si kakor kapljica v reki, ki teče vedno naprej, neustrahljivo, neizpna.

Slednjitj na cilju. Tada odpade tista skrivna volja. Izkapan, brez želje, brez potrebe se zavlaš vseeno kam: na tla, na trdo klop in počivaš sproščen v pozabljenosti, v izgubljenosti, v miru.

Na vzhodu se svetlika, noč izginja, zvezde blede, dan prihaja. Mi se pa pogrezamo v spanje, v noč. — Nekaj uric spanja in spet je partizan prerojen, ves nov. Izginil je sen pokretne noči, misel nanjo, pozabljen je ves trud in napor. Še ta dan mogoče zapest naprej, naprej za ciljem — k miru, k redu, v svobodo za vselej. J. B.

Jelovca

Čudni občutki prevzamejo človeka nategnena ravnotežja ali malih gričkov, ko dospje iz doline na Jelovca. Desna in levo, spredaj in zadaj debela, debela in zopet debela. Visoko v modrino neba segajo vihi vrtovi, zdi se, da brez-silnihi stebri podpirajo jasni oboki, da se ne poravnajo nate. Polmrak te obkrožuje, svetlana tiskna vlada tu, le visoko v vrhovih se večas oglašaj planinska kavalica z žvižgaljočin glasom: Kri, kri, kri...

In tu v resnici teče po zelenem mahju kri in prebija jo ta svečani moli očisti strelj pušk in strojnih. Ogromni jekleni pitli, o katerih so naši predniki te sanjali, da jim bodo dali močnost letanja po zraku, spijajo danes v zelene jete dun-dumke, da se ozrokle stresa pod silnimi delovnimi jami. Jekle in snike pa se sklanjajo druga k drugi in v trepetu, ki jim gre do korenin, vprašujejo: »Zakaj vse to?«

Da! Tudi mi, ki se lačni in do kože premočeni pomikamo v dolgi vrsti po blatni cesti, se vprašujemo: »Zakaj vse to? Zakaj mi se konca te grozne morije in sovražnosti?«

Sovražnik, ki je v mirnih časih vdel našo zemljo, naša polja, naše lepe planinske vasi, naše gozdove, se jih je polakomnil in zahotelo se mu je teh naših lepot. Izrekel je božjo tehi naših lepot, izrekel je božjo tehi našo zemljo, da bo lepoš volila njemu. A zmoli se je. Matken narodi, skoraj brez pomena napram drugim narodom, se je deloval in napredoval bolj na življenju, na smrti. Pih in ponizen se je prei nrazil po svoji zemlji. Danes pa s ponosno dvignjeno glavo, drzno nadasa ponosno.

Zelo tudi na Jelovci teče kri in poka puške, zato, da bo tudi Jelovca z usmili opravičeno, krasotami in z usmili gozdnim mirom zopet naša Zato, da se ozdravi tili mir zopet na budo v dnevih svobode jekle skrinasto šenelate v majskih večerih o slovenskih juncakih — partizanih, kako so prišli kri zdi. JELOVCA. OGREV

gih mogotcev, kateri jim niso dovolili. Ji niti lastnih šol in knjižig, niti druge prosvete za kulturno in socialno dvigovanje. O naravnih nadarjenosti Rusov je pa dovolj dokazov: prekrasne narodne pesmi in petje, čudovita pestrost ornametike ženskih ročnih del, zlasti vezanih in tkanih volnenih kril, umetniške rezbarije domačih predmetov in predvsem čisto svojevrsna, divno skladna arhitektura njih starih.

inž. F. R

Anica

(iz dnevnika)

2. marca. Ko sem šel zadnjič skozi Zaplazo, sem obiskal Anico. Svojičas sva bila skupaj v četi, potem pa je ona močno zbolela in odšla v bolnico. Skrb tvarišev bolničarjev ji je resila življenje, toda popolnoma zdrava ne bo nikoli več. Zdaj dela na terenu v tej majhni hribovski vasi.

Sedla sva na klop pred hišo. Prav prijetno toplo je že. Sonce ogreva mokro zemljo, ki se kadi v njegovem objemu in se pripravljala, da bo sprejela v svoja nedra mlado brst. Vseposod diha mlado življenje, pomlad.

Anica je blela in njeno lice je upadlo. Bolezen ji je začrtala sledove v obraz. Pogovarjala se o dnevih, ki sva jih preživela skupaj v partizanih. Pripoveduje mi, kako je prišla v hribe. Ko govori, so njene oči uprte vedno nekam v daljave in njen obraz izraža skrito hrepenenje.

Doma je iz Idrije. Velika zavednost njenega očeta — rudarja ji je že v otroških letih vcepila ljubezen do svobode, do vseh zatiranih. In tako je takoj ob začetku našega boja našla pravo pot. Že od leta 1941. deluje kot aktivistka Osvobodilne fronte. Mnogo fantov iz njenega kraja je služilo v italijanski vojski. Ko so prišli ti fantje domov na dopust, jih je Anica pregovarjala, naj gredo v partizane. Veliko jih je na ta način pripeljalo v četo. Pri tem njenem poslu pa so ji prišli na sled karabinerji. V zadnjem hipu je zvedela, da jo mislijo aretirati, in je ušla v gozdove kar v krilu in nizkih čevljih. Opremo so poslali šele kasneje za njo. To je bilo lani avgusta.

V četi je kmalu postala politkomisarka. S svojo borbenostjo in pogumnostjo je pritegnila za seboj vse tvariše, ki so ji sledili tudi v najhujšem ognju brez pomišljanja.

Pozimi pa je prišla huda ofenziva in četa je morala v največjem mrazu bresti vodo. Takrat se je Anica silno prehladila in dobila pljučnico. To so bili strašni dnevi. Noč in dan smo bili na pohodu, brez jedi, brez spanja, za nami pa stalno pritiskali sovražniki. Anica je prenašala napore z nepopisnim junaštvom, dokler je mogla. Tretji dan ofenzive pa se je zgodilo nekaj, česar ne bom nikoli pozabil. Anica je imela tistikrat silno uročino in je komaj še hodila ob podpori tvarišev. Mislili smo, da smo se že odmaknili od sovražnikov. Ko pa smo ravno ležli po neki čistini v strm breg, je nenadoma zapela z drugega griča težka strojnica in krogle so začele žvižgati okrog nas. Dva tovariša sta padla pod prvim rafalom, drugi pa smo začeli teči v breg, kolikor so nam dopuščale moči. Anica je bila v koloni zadnja. Ko smo pretekli že skoraj polovico strmine, sem se ozrl: Anice ni bilo nikjer. Takoj sva s komandirjem, močnim, spornim fantom stekla nazaj. Še danes me kar mrzijo, če se spomnim na to, kar sva videla: Anica je ležala na popolni čistini v snegu, okoli nje pa so padale krogle tako na goste, da se je suhi sneg kar prašil. Mislila sva, da je ranjena in sva jo hotela hitro odnesti. Toda Anica se nama je uprla: »Pustita me, saj nisem nič ranjena. Jaz bom ostala tu, naj me pobijejo. Nočem, da bi zavradila

skih lesenih cerkvic in domov. Ta pozabljeni narod je stoletja gajal tuju, kateri je vlačil zaktade njegove lepe domovine v svet in jih prodajal za zlato, a sam je živel do današnjega dne v bedi in trpljenju. Zarja nove dobe prinaša končno tudi njemu osvoboditev. Sam bo gospodar na svoji zemlji in sam bo užival sadove svojega dela.

ljanka svoji brezupnosti in malodušnim mislim; v prostiranosti in prostosti sem iskal sproščenosti svoji vkljenosti in tesnobi srca.

Bežal sem pred samim seboj, pred strahom in grozo v sebi. Pa sem pustil nogam, da me zanesejo kamorkoli, neznano kam. In nogo so hodile po neznanih poteh, iz hriba v hrib, preko gozdov in goščav, da sam nisem vedel, kam so me zanesle, ne kod vodile.

Znašel sem se vrh obraščenega griča. Sonce se je nagibalo že k zatonu. Skozi vejeve sveže brstečega bukovega gozda so grabili sončni žarki cekine, ki so jih posejali po tleh.

Tedaj so noge obstale same od sebe in se obrnile soncu nasproti. Tajinstven, veličasten mir vse naokrog. Komaj kje čivk drobne ptičke, pok suhe vejice, šum odpadlega listja.

Oko mi obvisi na mogočni bukvi in lestvi zbiti iz vej in prislunjeni na debelo deblo. — Noga stopi s poti v kraj in obstane kakor ukopana... Tu grobi!

Samoten grob, tih in sanjav... Na njem križec, majhen, preprost, iz dveh leskovih vej... In obdan, ograjen od jelovih vej... Na njem pa pomladni pozdrav, šopek zvončkov, trobentic in pomladne rese. Ganljivo, presunljivo, tajinstveno. Preiskujem okrog... Na lisi belega snega sedi in čaka francoska črna čepica. Kdo jo je izgubil, koga pa čaka? Košček sprane in prepele platnene šrajce, tam cunjica zelnega blaga.

In tu na tej mladi bukvi v ljubje vezana puška, ovita z lavorjevo vejico. Spodaj pa:

O. F. 27. III. 1942.

Čudno, prečudno; tajno, tajinstveno!

Glej, saj danes imamo vendar pravi isti datum! Strmim.

Leto obsorej, točno na obletnico njihove smrti, sem tako slučajno tako podzvestno, tako nehoti našel njihov grob. Grob tvarišev, tistih dveh partizanov, ki sem jih zdravil pred letom dni, ki so padli na hribu nad Crngrobom.

Globoko me je dojmilo to nenavadno, to izredno naključje. Presunjen sem stal ob grobu in se zamislil. Čutil sem čudovito silo in moč, ki drhti in žari iz groba, silo, ki usmerja naš korak, silo ki vodi našo misel, moč, ki določa naše dejanje in nehanje, moč, ki urejuje našo podzvest. Iz groba sem slišal glas, ki je rotil k maščevanju, slišal sem klic, ki je pozival v borbo za tiste velike cilje, za katere so žrtvovali svoja mlada življenja. Da se pomiri jo njih duše, ki blodijo kot živi plamen, kot svetli zgleci in da zasajajo zadoščene, maščevane svoj večni mir.

Peter.

Borba

Že tretji maj je minil, ko sovraženik tlačil našo lepo slovensko zemljo. Tri leta že padajo najboljši ljudje in že tretje leto se vrši herojska borba naših partizanov.

Velikostna borba, nastala iz nič — razpadle, skorumpirane Jugoslavije, se je dvignila, da zgradi novo veličastno zgradbo velike demokratiške Slovenije v okviru federativne Jugoslavije.

Spomnil sem se vseh grozot in trpljenj zasramovanega, požganega, hišami klonavega, trpečega slovenskega ljudstva. Toda ni še dovolj gorja! Ni dovolj, da so Nemci izselili Gorenjsko, da so pozaprli v Begunjah in brezštevilnih nemških in italijanskih koncentracijskih taboriščih tisoče naših ljudi, ki so nemotni in sestradani polagoma umirali, tisoče talcev padlih širom slovenske zemlje, kot žrtve pobesnele fašistične zveri, zapušteni grobovi herojskih partizanov, ne, vse to še ni dovolj!

za krono vsega tega gorja so se dobili še domači izdajalci, ki pod krinko »Kristusovih junakov« vršijo vnebovpijoča grozodejstva.

Jokaj se narod slovenski, kajti če si kdaj preživljaj težke ure, tedaj jih danes postoterenjo.

Zalosten in ves skrušen sem se vsedel ter si zakril oči z rokami, da bi ne videl, da bi ne slišal. Toda glej nasproti mi je prihajala postava vsa zdelana in do smrti izmučena — slovenski človek, roke je imel vklenežene in krvave srage so mu bile po čelu. Tedaj pa, za čudo, izmučeno bi je z močmi dvignilo roke, veriga je zaškrtnila, se napela ter — počila. Visoko dvignjena levica, trdnostisnjena pest se je zavrhnila po zraku, kakor da bi hotela zadati zadnji udarec fašizmu ter domačim izdajalcem.

Rahla rdeča zarja prihajajoča z vzhoda je vedno bolj ožarjala veličasten prikaz. Z vseh strani je prihajalo vedno, vedno večje število trdnostisnjena pest se je zavrhnila po zraku, kakor da bi hotela zadati zadnji udarec fašizmu ter domačim izdajalcem.

Peter.

Zadnjič, ko sem bil v bližini doma sem dobil obvestilo, da so Nemci v mojem rojstnem mestu ustrelili petdeset talcev. Ko so jih ustrelili, so jih odnesli na sredo trga, da so jih morali ljudje ves dan ogledovati.

Prijatelj, ki mi je to pripovedoval, mi je po dolgem obotavljanju povedal, da je bil med njimi tudi moj oče.

Onemel sem. Nisem mogel verjeti, da bi bil med njimi tudi tisti tih mož, ves skrivljen od dela in skrbi, človek, ki v vsem svojem življenju ni storil nič zalega.

V duhu vidim dolgo vrsto teles oblitih s krvjo, tam na sredini, morda prav na koncu leži star človek, siv, z veliko rano na glavi. Vidim ga še prav takega, kot sem ga videl nekaj mesecev pred smrtjo, ko me je obiskal. Prišel je k meni v gozd ves majhen, da sem ga komaj spoznal. Potožil mi je, da ga stalno zasledujejo. Toda iz oči sem mu čital da je ponosen in vesel, da ima sina parizana.

Spomin mi zaplava še dlje, vidim ga pri delu vsega potnega, z zavrhanimi rokavi stoji sredi njive in gleda kaj delajo France, Jože, Janez in Andrej. Vedno prvi vsalja in zadnji lega spat.

Prišla je vojna in vidim kako kupuje vse časnike, za vse se zanima, trdno veruje v propad Nemčije in z otroškim zaupanjem veruje v zmago pravice.

Kmalu po zasedbi Gorenjske je dobil osemnajstletni Jože poziv za vojsko. Pred težko preizkušnjo je bil postal vojak. Takrat je bila trda zima in o partizanih ni nihče nič točnega vedel, kje so, sovražnik pa je izvajal strahoten teror. Fant se je slezka odločil za vojake. Spominjam se zadnjega večera. Sedeli smo na peči, mama je spravljala prtljago, oče pa je začel govoriti. Naročal je sinu, kako naj živi in mu dajal skrbne nauke na pot in vse teže in teže mu je šel glas iz grla,

nazadnje mu je še naročil, naj nikar ne pozabi na molitev. Tedaj pa se mu je glas zlomil in spustil se je v jok. Vsi smo nemo obsedeli. Nikdar nisem videl očeta jokati, takrat sem ga pa in spoznal sem ga popolnoma. Vsi smo videli njegovo silno ljubezen, katere ni prejel nikoli pokazal. V njegovem joku sem občutili vso žalost, da gre sin služiti tujcu. Tega prizora ne bom nikoli pozabil, ker šele takrat sem svojega očeta popolnoma spoznal.

Prišla je vrsta tudi na naju z bratom, Midva, sva se že odločila in mu tudi dala vedeti. Odgovoril je samo, naj storiva kot nama vleva vest, oni pa da se bodo že kam dali. In potem je večkrat prihajal k nama v gozd. Zdelo se mi je, da se zelo hitro stara in vedno je z veseljem pripovedoval, kako je svoje zasledovalce ukani. Kadar smo prišli skupaj, smo si skoraj hladno podali roke, kot da nam bi bilo nerodno, da se srečamo, toda samo pogledal sem ga v oči in tam videl vse nekaj drugega. Splah je bil naš odnos do očeta in matere na videz hladen. Nihče ni nikoli pokazal kakke neznosti, raiši je malo zaroban, til, toda vse njihovo življenje je bila ena sama velika skrb za nas.

Pred nekaj meseci sem bil doma. Takoj mi je vse pok-

zal in vmes pridno hodil na stražo. Mama pa je pridno pekla. Brat Andrej mi je pripovedoval, kako se bo zmešal od dela. Sestra zopet, kako odnašajo iz tovarne in nosijo partizanom. Ko so tako pripovedovali, se mi je v srcu porodila vroča želja, da bi mogel očetu in materi povrniti vse njihovo trpljenje. Plačati njihove žulje, katere sta dobila zaradi nas. Vrniti jima zdravje, katerega sta zgubila zaradi nas.

Toda o vsem tem samo nekaj besed: očeta so ti ustrelili, ostale pa preselili v Nemčijo.

Vidim dolgo, dolgo vrsto rjavih barak in v teh barakah, morda v neki majhni sobici životarj, mama, Mica, Tončka in Andrej. Doma na cesti pa leži dolga vrsta trupel in tam nekje med njimi leži — moj oče. Morda je, preden je umrl, mislil še na svoje sinove. Morda? Leži in še mrtve kaže Nemcem preskrival.

Oče ne ležiš sam. Devetindštirideset jih je poleg tebe in tem se pridružujejo še tisoči in tisoči. Vas, narod ne bo pozabil nikoli. Mama, sestre in bratec, niste sami. Na tisoče jih je z vami in tem se pridružujejo še milijoni. Ujajmo na svidenje.

Tudi midva nisva sama, ves slovenski narod, ves svet daje vašim morilecem plačilo. Oče, tvoja kri bo maščevana! I s t o k.

V Vipavo po zastavo

Med skalovjem, kamenjem in nizkimi borovci smo že nekaj dni taborili in z višin opazovali, kaj se dogaja pod nami, v naši sončni Vipavi dolni. Burja je s silovitimi sunki neizprosno bitela nizke borovce in grmičevje. Ko sem z nekega vzvišenega kraja opazoval dolino burja v Ajdovščino. Ker pa zaenkrat še nisem hotel privoščiti svaobom te- ga veselja, da bi me snatrali za novo izumljeno letečo bombo, sem se raje umaknil v ozadje, kjer je bil nastanjen propagandni odsek naše divizije. Tu sem zvedel veselo novice, da so mladinke in SPZZ v ne-

od dobrih in zavednih ljudi. Posedeli smo po travi, da se malo spočijemo in ohladimo od dolge poti. Poiskali sem samoten prostorček pod muravo in se kar potopil v visoki travi. Upel sem pogled v zvezdni obok nad seboj. Prosojno sinji sij zvezda trepete nad vso dolino, škrtat in muren tekmuje v črčkanju, prvi na velkem listu brjale drugi ne daje leč od mene ob vrodu v svoj podzemeljski rov. Lahke val večernega vetrika huskne kot nevidna senca čez mene in prinese s seboj opojni vonj sveže pokošenega sena. Lahko domotožje me vsega prešine ob tem vonju.

Domi! Kako močna, kako skrivnostna, kako čarobna je ta beseda Domovina — mati — zemlja! Cilji ste naše borbe: bodetnost ljubezen, življenje. Ne vidim več doma, ožganost začne zidovje me pozdravi, trpek je ta pozdrav. Ni mi dano, da bi po dolgi napornji poti, kadar me pot stlačijo pripelje mimo doma, položil glavo v prijazni sobici na mehko blazino. V prosto naravo moram, v mah pod tip, simbol slovanstva. Sinji svod neba je streha, od tam prijazno migljajo zvezdice in uspravajo trudnega polnika.

Danes smo zato tu, da sprejmemo iz rok zavednih vipavskih deklet zastavo, simbol naše borbe in časti. Vstopimo v razsvetljeno dvorano, vse v napisih in okrašeno z veneci v narodnih barvah. Dober okus ima jo kavararice. Tako praznično je v duši, da se čutim sproščenega kot kralj naših planin, orek, ki s perutjo meri dalje nad strnimi prepadi.

Slovesen je bil trenutek, ko so nam izročili zastavo. Vojsko je zastopal tovarš Branko v d. politkomisarija divizije, teren pa tovaršica iz SPZZ. Pomosna in lepa vipavska tovaršica je stopila na oder, v rokah je imela drog z zavito novo zastavo, ki jo je krasil velik šop cvetja in nagelnov. Po pozdravu je sledila posvetica deklaracija, ki jo tu dobesedno navajam:

»Junkom hrabrin to zastavo podarimo, naj spremlja vas povsod, to želimo, naj prita zmage vaše bode vsake in do svobode vodi vam korake.

Mi v duhu bomo vam povsod sledili in zmage vaše v srcu proučavali, saj biten dan je tisti, ko mi vsi staveh bomo skupaj zmage srečne doli.

Tovariš Branko, v d. politkomisarija divizije, je sprejel nato zastavo in se v kratkih, jedrnatih besedah zahvalil za darilo, zagotavljač, da bodo borec XXXI. divizije poneli to zastavo skozi vse višarje, neomadeževano do zmage, do svobode. Sledil je program zmling, ki so ga izvajali tovarši iz štabne patrrole

divizije. S kratko igrico: »Nove žetve« so nastopile tudi terenke in jo zelo dobro podale, kar prica o njih potrjevalnosti in dobri volji. Kljub vsem naporom dela na polju se še zrtvujejo, da nam borec pripravijo kako urico prijetne domače in slovenske zabave.

Med prsto zabavo, ki je sledila, sem se pozanimal za delo na terenu. Ne bi si niti predstavljaj, kakšno aktivnost vršijo te tovaršice. Prav žal mi je bilo, da nisem tudi sam plesalec, da bi se bil spustil v to razigrano morje smejočih se obrazov in oči.

Skozi usta tovaršice Mirjam in Marto je govorila ta večer vsa Vipavska dolina. Mirjam, resna organi-

»Rdeča Armada je dosegla na širni fronti vitrove Karpatov in s tem mejo Čehoslovaške republike!« Tako so se nedavno glasila zavestna vojna poročila in s tem naznanila skorajšno novo fazo orjaške borbe za osvoboditev zatiranih evropskih narodov.

Ta vest pa je v meni obudila spomin na ono davno dobo pred dvajsetimi leti, ko sem se radi proučevala razmer med nekaj tednov v takratni vzhodni pokrajini Čehoslovaške, takozvani Podkarpatiski Rusiji, katero je sedaj dosegla junaška, osvobodilna Rdeča Armada.

Po prvi svetovni vojni je za kratek čas zasijalo sonce svobode tudi zatiranemu, do tedaj skoro neznanimu narodniku Karpatiskih Rusinov, ki so stoletja živeli pozabljeni in zapuščeni pod trdo peto svojih madžarskih gospodov. Njihova deželica je pod imenom Podkarpatiska Rusija bila kot avtonomna pokrajina priključena Čehoslovaški. Toda njihova navidezna svoboda je trajala le dvajset let, ker so se je po nemški zasedbi Čehoslovaške leta 1938, zopet priljastili Madžari, čes da spada pod zgodovinske meje kraljestva Sv. Stefana.

Malo smo slišali o tej deželi in njenih ljudeh. Le vojaki iz prejšnje vojne so vedeli pripovedovati o težkih borbah in kruti zimi v nepreglednih karpatiskih gozdovih in planinah.

Ozemlje Podkarpatarske Rusije leži kot precej ozek pas južno od glavnih grebenov severnih Karpatov med Slovaško na zapadu in Rumunijo na vzhodu. Proti jugu se spušta z obronkov Karpatov v stepe ogrske nižave. Grebeni Karpatov segajo povprečno v višino 1200 metrov, je najvišji vrhovi na bviši trometji Čehoslovaške, Poljske in Rumunije. Hovetla in Pijetroš dosega 2300 metrov višine. Čeprav je to gorovje znatno visoko, — kakor naša Jelovca in dosega vi-

zatorka, Marta z zaslanjanimi črnimi očmi — pesnica. Sveža, mladostna vipavska razigranost. Tukaj se čuti tudi domačega, da, tudi tu smo doma! Tudi Vipava z vinogradi, z balkoni cvetja in zvonikom smeodni deklet je naša. Kar nekako tesno mi je bilo pri srcu, ko smo se morali ločiti.

Ko smo se vrčali proti Predmeji, je vznajajoče sonce zlatilo mrko čelo Čavna in napis na razviti zastavi: Naprej za vlnajočo zastavo!

Dal! Naprej za vlnajočo zastavo! To bo odslej naše geslo. Za lepo in sončno Vipavsko dolino, za vinograde, za njive, za te lepe hišice z balkoni v cveju, za vaš svež in mladosten smeh in za vaš stru vzemirjujoci ogenj v očeh.

Na Karpatih

šino Stola, vendar je lepil, mehko zaokrožen oblik, ker je zgrajeno iz preperelih skladov vulkanskih hribin. V visoke grebene Karpatov pa so globoko zasekani gorski prelazi Jabanica, Užok in Duka, ki so že v davnih časih predstavljali odprta vrata za vpad Avarov, Hunov in Ogrov na osrčje Evrope. Stednji so se končno naselili v ogrski nižini.

V goratem ozemlju Karpatov pa prebivajo revni in pohlevni Rusini takozvani Huculi, ki se po jeziku skoraj ne ločijo od svojih galicijskih in ukrajinskih bratov onstran Karpatov. Pač pa se od njih ločijo po načinu življenja, ker se kot pravi hrbovci pečujejo največ z ovčerejo na razsežnih planinah s sončnimi travniki, po grebenih in vrhovih Karpatov. Pridelujejo znameniti ovčji sir, volno in goji- jo tudi glasovite male in odporne huculske konje, ki so podobni našim bosanskim. Poljedelstvo pa je zaradi pomankanja zemlje revno in na zelo nizki stopnji. Zato je narod zelo proletariziran in je primoran, da išče zaslužek izven doma.

Krasti karpatiski gozdovi, ki pa so že davno postali plen tujega kapitala. Edinstvena lega teh gozdov ob severnem robu velike brezgozde ogrske ravnine v povrtju reke Tise je omogočala zelo dobičkanosno izkoriščanje gozdov in razpečevanje lesa na Madžarsko in daleč po Donavi doli do Črnega morja.

Izkoriščanje teh neizčrpnih prirrodnih zakladov je seveda načrtno. Transport vsega tega lesnega bogastva pa se vrši po vodi. V neštevilnih rečicah in potokih zbira svojo vodovje velika reka Tisa, ki tudi sama izvira pod Karpatskimi vrhovi in teče potem kot veleok proti jugu v Donavo. Najzanimivejša je pa odprma ogromnih količin posekanega lesa z osrčja Karpatov na množestevline ve-

RUSIJA IN SLOVANSKI NARODI

Že od prastarih časov so slovanski narodi med seboj tesno povezani ne le po jeziku, značaju in kulturi, ampak tudi po skupni zgodovini. V teku stoletij so morali braniti svojo svobodo in neodvisnost pred nešteti sovražniki. Južne slovanske države so morale odbiti več napadov Bizanca na svojo neodvisnost. V 14. in 15. stoletju so Bolgari in Srbi podlegli turškim napadom in so prišli pod turški jarem. Hrvatska država je bila cilj frankovskih napadov, pozneje pa pien Benečanov in Madžerov. Češka država ki je v 15. stoletju dosegla kulturni razcvet je pod udarci avstrijskih Habsburžanov izgubila svojo politično samostojnost. Poljska je po političnem in kulturnem višku v 16. stoletju jela propadati in proti koncu 18. stoletju nehala obstajati. Samo ruska država, ki je vrgla raz sebe mongolsko-tatarski jarem, je stopila na vidno mesto med narodi Evrope in Azije. Ruska država se je nevdolžno politično in gospodarsko jačala in se sčasoma razvila v močno osrednjo državo.

Zatirani in podjarmljeni slovanski narodi so, z velikimi upi upirali svoje oči v ruski narod. V drugi polovici 17. stoletja je prišel v Moskvo »Serb« Jurij Krizanič slovanski domoljub in zelo izobražen mož. Napisal je politični spis »Razgovor o vladateljstvu« ali »Politika«, v katerem opisuje težek položaj slovanskih narodov, ki životarijo pod turškimi, nemškimi in madžerskim jarmom. Prva pomoč ruskega naroda Slovanom bi bila po Krizaničevi sodbi v tem, da se »popravi slovanski jezik in da se jim odprejo njihove prirodne razumne oči«. Šele ta pot vodi k dostojanstvu in preporodu.

Kulturni stiki z južnimi Slovani

Ruski narod je že od davnih časov gojil kulturne stike z južnimi Slovani, predvsem z Bolgari in Srbi. Bolgarska slovanska pismenost 9. stoletja se je v Kijevski Rusiji seznanila s spomeniki bizantinske kulture. V 14. in 15. stoletju je kopica srbskih in bolgarskih delavcev našla zatočišče v Moskvi, kjer so s svojim književnim delovanjem znatno doprinesli k okrepitvi medsebojnih stikov.

Kulturne vezi ruskega in srbskega ljudstva so se postopoma ojačevale, posebno v 18. in 19. stoletju, ko je srbski narod s podporo Rusije z orožjem stopil v borbo za svojo neodvisnost.

Vpliv ruske kulture se je širil predvsem v šolah. Že Peter Veliki je na prošnjo beograjskega metropolita Mojsija poslal za učitelja Moskvičana Maksima Suvorova, ki je pozneje postal učitelj na srbski šoli v Budimpešti. V letih 1733-34 je bil rektor srbskega učilišča ruski pedagog Emanuel Kozačinski, učno snov pa so predavali štirje Ukrajinci. V 18. in 19. stoletju so se mnogi Srbi šolali v Kijevu Moskvi, Petrogradu in Odesi. Med dijaki Kijevske akademije v drugi četrtini 18. stoletja najdemo tudi Jovana Rajiča, poznejšega srbskega zgodovinarja.

Po ruski zmagi nad Turki za časa Katarine II. se je vloga Rusije v življenju in usodah slovanskih narodov silno povečala. Še bolj pa se je ojačila v prvi četrtini 19. stoletja, ko je postajal boj slovanskih narodov za neodvisnost in nacionalni preporod čedalje močnejši.

V prvi polovici 19. stoletja je posvečal srbski tisk veliko pozornost ruski leposlovju. Posebna pozornost je veljala genialnemu ruskiemu pesniku Puškinu. Njegove pesmi so tiskali ne le v originalu, ampak so jih tudi prevajali. Prav tako je srbska inteligenca visoko cenila pesnika Lermontova in pisatelja Gogolja.

V prvi polovici 19. stoletja so se v Srbiji začeli razvijati kapitalistični odnosi. Zaostrile so se tudi razredne razlike. Politično življenje je močno oživel. Na zgodovinsko pozornico sta stopili liberalna stranka in radikalna buržoazna inteligenca. Organizacija mlade srbske generacije, tako imenovana »Omladina« je vrgla v javnost geslo o političnem zedinjenju vseh Srbov in je zahtevala, da se izvedejo socialne reforme. Ideologija »Omladine« je nastajala neposredno pod vplivom revolucionarno-demokratskih idej Černiševskega, Dobroljubova in Pisareva.

Ruska kultura je prodrla še dalje ter imela napreden vpliv na razvoj narodne zavesti tudi pri Srbih, ki so živeli v Avstriji.

Vpliv ruske napredne kulture pa so občutili tudi Hrvati. V zagrebških knjižnih iz-

dajah je bilo to posebno vidno poudarjeno. Posebno veliko je bilo zanimanje za teme ki so obravnavale Petra Velikega in vojno dogodke l. 1812. Za hrvaške književnike n. bil Puškin samo velik pesnik, ampak tudi velik Slovan.

Od začetka 19. stoletja so predstavniki ruske napredne inteligence proučevali slovanski svet. V Rusiji se je začelo razvijati proučevanje zgodovine južnih slovanskih narodov na široki podlagi.

Jako uspešno so se razvijale tudi zveze med Rusi in Bolgari. Že v dobi krščanstva v Rusiji je začela iz Bolgarije prodirati pismenost »zlate dobe« carja Simeona. V 19. stoletju, ko je bil bolgarski narod vržen v borbo za narodno svobodo, so se odnosi med Bolgarijo in Rusijo znova okrepili. Veliko vlogo je imela pri tem knjiga karpatskega Ukrajince J. I. Venelina »Bolgari, njih politični, narodni, zgodovinski in verski odnosi napram Rusiji«.

Pomoč v borbi za narodno-politično osvobodjenje

Koncem 19. in v začetku 20. stoletja se je začel boj slovanskih narodov za narodno-politično osvobodjenje. V Srbiji se je na pr. izcimil narodni upor proti turškemu despotizmu. V Bolgariji je izbruhnilo nekaj vstaj. Na Poljskem je l. 1794. izbruhnila vstaja za vzpostavitev neodvisnosti. Tej vstaji so sledile kasneje še druge.

Veliki ruski narod je nudil ogromno pomoč balkanskim Slovanom v njihovem

vanov, čeprav so bili njeni cilji zelo daleč od srbskih želja. Carska Rusija je vodila vojno na strani Avstrije. Srbi, ki so sodelovali v tej vojni, so osvobodili ves beograjski pašaluk, toda Avstrija je pozneje pustila Rusijo na cadiju, sklenila je mir s Turki in Srbi so iz vojne izšli praznih rok. Zato so se Srbi l. 1807. zopet dvignili zoper Turke in stopili v vojno na stran Rusije.

Leta 1875. je izbruhnila splošna vstaja v Bosni in Hercegovini. Ruski progresisti so se takoj postavili na stran upornikov. Prihajala je denarna pomoč in podpora v orožju, v bojih pa so sodelovali tudi ruski prostovoljci.

20. junija 1876. je bila sklenjena vojna zveza med Črno goro in Srbijo proti Turčiji. Ruska javnost je takoj posvetila pozornost osvobodilnemu boju srbskega naroda in iz Rusije je prišlo Srbom na pomoč 3000 prostovoljcev. Veliko pomoč so prejeli Srbi od Rdečega križa in slovanskih dobrodelnih društev. Odbori iz Petrograda in Moskve ter mnoga podeželska društva so pošiljali Srbom pomoč. Čarizem ki se je bal revolucionarnega gibanja v Rusiji, ni nudił Srbom pomoči v vojni l. 1876. Ministrstvo za notranje zadeve je celo z okrožnico prepovedalo nabiranje prispevkov za južne Slovane. Šele tik pred koncem vojne je ruska vlada pod močnim pritiskom javnosti spremenila stališče in poslala srbski vladi milijon rubljev, nadaljnih 300 tisoč rubljev pa za potrebe ruskih prostovoljcev in prebivalcev Po-

1877-78. prav tako tudi sanstefanski mir. Bosna in Hercegovina sta ostali pod Avstrijo. Bolgarija je bila razkosana. Berlinski kongres je raztrgal srbski in bolgarski narod na več kosov. Srbija, ki ji je bil zaprt izhod na morje, je bila praktično postavljena pod nadzorstvo Avstrije. Berlinski kongres je stvoril zelo napet položaj na Balkanu.

Balkanski narodi, združeni v Balkanski zvezi zaradi nemško-avstrijske napadalnosti, so l. 1912. začeli vojno proti Turkom. Toda zaradi provokacij diplomatskih spletkarjev evropskih imperialističnih držav je balkanska vojna postala vir novih nasprotij med Srbi in Bolgari (bitka na Bregalnici), ki je še bolj zamerila položaj na Balkanu, kar je bilo zopet v prilog avstrijsko-nemškemu imperializmu.

Vplivi Sovjetske revolucije

Velika Oktobrska socialistična revolucija je imela ogromen vpliv na usodo slovanskih narodov. Sovjetska revolucija je za vedno odstranila caristično politiko zatiranja ter je slovanskim narodom pokazala pot borbe za uvedbo resnične ljudske demokracije. Poljska je dobila neodvisnost. V Bolgariji, Srbiji, Hrvatski, na Češkem — povsod se je začelo revolucionarno gibanje.

Velika Oktobrska socialistična revolucija je odkrila tudi možnosti za vzpostavitev prijateljskih odnosov med bratskimi slovanskimi narodi. Sovjetska Rusija je postala pravi zaščitnik svobode in neodvisnosti slovanskih narodov. Nenarodne vlade Poljske, Jugoslavije in Bolgarije pa niso hotele vzpostaviti stikov z državo, ki je uničila oblast kapitala. Poljska šlahita je kovala orožje proti Sovjetom, svobodoljubna Češka je padla pod udarec Hitlerjevcev, bolgarska reakcija je izdala svoj narod ter ga izročila fašističnim zavojevalcem. Slovanski narodi so bili zopet zasuznjeni.

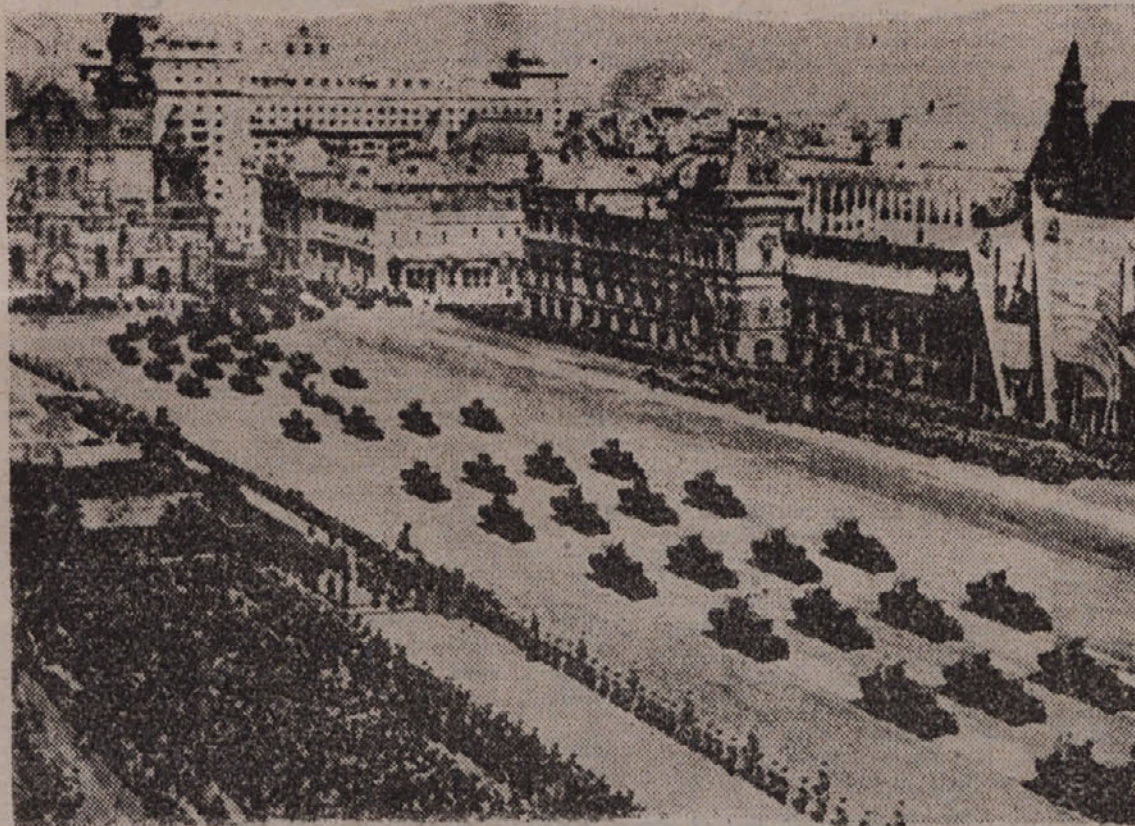
Junaška borba Rdečega vojsko proti fašističnim osvajačem je sprostila slovanske narode izpod hitlerjevskega škornja. Sovjetska zveza je izpričala, da je resnična prijateljica slovanskih narodov. Genialna strategija Stalina in junštvo narodov Sovjetske zveze sta odrinila Hitlerjevce in vrnila svobodo zasuznjenim Slovanom. Sovjetski vojniki so pomagali osvoboditi Poljsko in Bolgarijo, v sodelovanju z jugoslovanskimi partizani pod vodstvom maršala Tita pa tudi Jugoslavijo. Prav tako je sovjetska vojska rešila Češko in Prago.

Slovanski narodi, katere je osvobodila Rdeča armada, so sestavili svoje demokratske vlade. Sovjetska zveza je sklenila pogodbo o prijateljstvu in vzajemni pomoči s Češko, Poljsko in Jugoslavijo. Pomen teh pogodb je ogromen. Lahko rečemo, da predstavljajo jamstvo za slovanske narode, njihov razvoj in procvit. V okviru tega prijateljstva lahko vsak narod ohrani svojo suverenost.

Novembra 1944. je Stalin izjavil odposlanstvu mesta Varšave: »Zveza slovanskih narodov — to ni carski imperialistični panslavizem — to je zveza enakopravnih slovanskih držav. Sovjetska zveza stoji na braniku takšne zveze.«

Sovjetska zveza, zvesta načelu pravic narodov do samoodločbe, ki je stvorila pogoje za življenje slovanskih narodov, bo čuvala in branila ne le svojo neodvisnost, ampak tudi svobodo in neodvisnost bratskih slovanskih narodov. Slovanski narodi pa bodo v tesnem medsebojnem sodelovanju in v sodelovanju z ruskim narodom kmalu zacelili rane, ki so jih jim zadali podli fašisti. Slovanski narodi bodo tudi vedno ohranili v svojih srcih iskreno hvalečnost svojemu osvoboditelju in prijatelju slovanskih narodov, velikemu Stalinu.

(Po članku P. Pičeta, dopisnega člana Akademije znanosti ZSSR)



boju za narodno osvobodjenje. Ruski narod in carizem sta različno pojmovala usodo slovanskih narodov. Napredni možje ruskega naroda so težili za tem, da podpijo slovanske narode v njihovi osvobodilni borbi, carizem pa je vodil politiko imperialističnega panslavizma. To je bila nazadnjaška struja, ki je odrekala slovanskim narodom pravico do narodno-politične samoodločbe. Panslavisti so se opirali na tezo, da morajo v bodočnosti vsi Slovani priti pod črsto ruskega carja, ruski jezik pa naj bi postal obično vseh slovanskih narodov. Te panslavistične ideologije niso nikoli odobraval progresivni delavci Rusije.

Carska Rusija je pomagala balkanskim Slovanom, da so se otresli turškega jarmstva. Ko je Turčija Rusiji napovedala vojno, je Peter I. skušal spraviti na noge balkanske Slovane, da bi se dvignili proti svojim stoletnim zatiralcem. Obetal jim je tudi, da jih bo osvobodil poganskega jarma... Peter I. je zlasti težil za tem, da bi zapel v vojno proti Turkom Črnogorci. Črnogorci so se res postavili Turkom po robu in so odvrgli pozornost turške vojske od Rusov. Toda nepovoljen iztek pruske kampanje je uničil mnoge načrti Slovanov, posebno Srbov. Kljub temu pa je ostala Rusija za Srbe velika slovanska država, od katere odne se je bilo nadejati pomoči proti stoletnemu turškemu sovražniku.

Tudi Katarina II. je v letih 1768-1774 skušala pritegniti pozornost balkanskih Slo-

moč je prišla prepozno. Tek vojnih dogodkov se je obrnil proti Srbom. L. 1876. je postal položaj katastrofalen. Tedaj se je srbska vlada obrnila s prošnjo za pomoč na Rusijo. Aleksander II. je poslal Turčiji ultimatum. 21. februarja 1877. so bile ustavljene operacije in Turčija je sklenila s Srbijo mir.

Srbsko-črnogorska vojna proti Turkom ni bila po volji Avstriji, ki ni hotela dopustiti združitve srbskih dežel. Franc Jožef je bil proti temu, da bi se osnivala zedinjena slovanska ali kakšna druga država. Vsaka sprememba starega stanja je pomenila za Avstrijo zahtevo, da se teritorialno »koristi«. Zahteve Franca Jožefa, na katere je pristal Aleksander II., so bile v skladu z Bismarckovimi načrti, t.j. Avstrija je imela pravico zahtevati odškodnino za izgube ozemelj v prusko-avstrijski vojni. Kompenzacije naj bi se našle na Balkanu.

Leta 1877. po obračunu Turkov z Bolgarijo, carska vlada napovedala Turčiji vojno. Napredovanje Rusov je izzvalo veliko navdušenje. Srbski narod je aktivno sodeloval v tej vojni prepričan, da bo s svojo borbo dosegel zedinjenje Srbov.

S premirjem v San Stefanu so dobile Srbija, Bolgarija in Črna gora neodvisnost, Bosna in Hercegovina pa sta imeli postati avtonomni deželi.

Evropske države Avstrija, Nemčija in Anglija pa so zahtevale revizijo sanstefanskega mira in berlinski mednarodni tribunal je uničil vse rezultate bojev iz let

Obnova v Jugoslaviji

V letošnjem letu je prva naloga jugoslovanskega kmetijstva, da doseže 3m večji pridelek. Spomladi pomeni to, da morajo jugoslovanski kmetje

izpolniti setveni načrt,

ki predvideva, da bomo v Jugoslaviji zasejali skoraj toliko kot pred vojno, pri nekaterih industrijskih rastlinah, n. pr. pri tobaku, konoplji pa še nekaj več. To ni lahka naloga za naše kmetijstvo, ki razpolaga komaj z dobro polovico predvojnega števila vprežne živine, ki mu primanjkuje semena, ki je izgubilo dobro tretjino plugov in drugega orodja. Seme je treba dovažati iz Vojvodine, ga preizkušati in čistiti, kar je naloga semenskih postaj in družb za promet s semeni, ki so na novo osnovane v vseh republikah. Treba je izvršiti kolonizacijo opustošenih in zapuščenih krajev, zlasti v Vojvodini, kjer so pobegnili Nemci. Na njihova posestva se je naselilo že na desetisoče kolonistovskih rodbin iz vseh drugih pokrajin Jugoslavije, posebno iz krajev, ki so bili v vojni upustošeni; vsi kolonisti morajo spomladi sejati.

Za izpolnitev setvenega načrta je dalje važno čim boljše izkoriščanje obstoječe vprežne živine; v večini republik je zato predpisano, da mora vsak kmet, ki razpolaga z vprežno živino, izorati določeno površino svoje in tuje zemlje. Ravno tako je za izvedbo setve važno, da bo čim več orodja na razpolago. Po vseh tovarnah in mehaničnih delavnicah so se zato zbrale ekipe mehanikov, ki popravljajo okoliškim kmetom orodje. Mnogo bodo pri setvi pomagali traktorji. Stara Jugoslavija je poznala traktorje samo na veleposestvih v severnih ravninah, pa še tu bolj malo. Večina teh traktorjev (1500 od 2300) je bila med vojno uničena, preostali traktorji pa povečini pokvarjeni. Še med vojno so jih pričeli popravljati. Poleg teh orjejo zdaj tudi traktorji, ki jih je dobavila UNRRA. Za vse te traktorje je bilo treba šele vzgajati traktoriste in mehanike. So to povečini demobilizirani borci, tudi demobilizirane partizanke so med njimi. Nekateri so se poskusili že lani, večina pa jih je letos pozimi obiskovala strokovne šole in se bodo poskusili prvič letos spomladi, organizirani v traktorske brigade, ki so si že postavile svoje naloge in bodo tekmovalle med sabo, tekmovalle noč in dan. Samo v Vojvodini, kjer se zaenkrat uporablja največ traktorjev, bodo traktoristi izorali čez 400.000 jutrov zemlje.

Izpolniti spomladanski setveni načrt je trenutno glavna naloga jugoslovanskega kmetijstva. Poleg te naloge pa je še polno drugih, ki jim je namen, da izpopolnijo naše kmetijstvo in ga dvignejo. Marsikje se vrše melioracijska dela, zajezujejo hudourniki, odvajajo kraške vode in izsušujejo polja; vse to so dela, ki so jih sklenili kmetje sami in ki jih izvršujejo predvsem z lastnim skupnim prostovoljnim delom. Marsikje se vrši pogozdovanje, marsikje obnova sadovnjakov in vinogradov, kar bo mogoče v večji meri, ko bodo obnovljene in povečane drevesnice, ki so bile med vojno večinoma uničene. In povsod se preko združenja in množičnih organizacij uvajajo v kmetijstvo nove vrste pridelkov in predvsem boljši načini obdelovanja ter združeni način predelovanja ter vnovčevanja pridelkov, ki naj enkrat za vselej pripelje kmetijstvo iz zaostalosti, v kakršni ga je tiščal kapitalistični sistem, v načrtno gospodarstvo.

Obnova v gozdnem in lesnem gospodarstvu

je važna posebno zato, ker je les ena izmed najpotrebnejših stvari za obnovo sploh. Kot pri prometu — in še pred njim — je bilo treba doseči takojšnjo čim večjo proizvodnjo lesa. Kot pri železnicah, se zato tudi v lesnem gospodarstvu vrši obnova v dveh etapah. V prvi se skuša proizvodnjo s sredstvi, ki so bila trenutno na razpolago, obnoviti produkcija, nakar se bo lesno gospodarstvo izgradilo s pomočjo novih, trajnih naprav. Lani pa je bilo treba na hitro popraviti čim več vsega — od žag do gozdnih poti. V glavni gozdni republiki, v Bosni in Hercegovini, so bile uničene ali težko poškodovane vse velike žage. Takoj po osvoboditvi so osnovani okrog 40 gozdnih uprav, ki so vsaka v svojem področju organizirale pridobivanje in predelavo lesa. Že jeseni je bila večina velikih žag spet v obratu med njimi tudi največja jugoslovanska žaga v Zavidovičih, kjer so porabili do začetka decembra

za popravilo jarbenikov 30.000 delovnih ur in za popravila zgradb (od žage so ostale koncem vojne ruševine) 60.000 ur. Samo v Bosni so poleti in jeseni popravili 309 km gozdnih prog in tisoče kilometrov gozdnih poti. Od maja do oktobra se je lesna proizvodnja v Bosni povečala enajstkratno. Proizvodnja obsega železniške pragove, janski les, telefonske drogove, gradbeni les, vse same neobhodno potrebne stvari za obnovo. Obsega pa tudi les za kurjavo; gozdna industrija in rudarji v premogovnikih so omogočili, da Jugoslavija letos pozimi ni prezebala kot je prezebala večina evropskih dežel.

Najnujnejša naloga obnove — poleg obnove prometa — pa je bila lani v Jugoslaviji

gradnja bivašče za one, ki jim je okupacija požgala domove.

Bilo je potrebno na hitro zidati in postavljati lesene hiše, tako da je jeseni prebivalstvo v porušeni krajih imelo vsaj streho nad glavo. Seyeda ne bi bili prišli da-leč, če bi vsak posameznik zase popravil svoje ruševine. Obnoviti je bilo treba cele naselbine. Tehnično vodstvo, sestavljanje načrtov in preskrba materiala, ki ga ni bilo na licu mesta, so vzeli v roke gradbena ministrstva posameznih republik in okrožni odbori, ki so organizirali delo za katero so prišli vsi, prav vsi, ki jim je bilo mogoče. V Sloveniji so vodile dela tehnične baze gradbenega ministrstva, ki so pripravile načrte, po katerih rastejo nova vasi, v katerih bodo gospodarske in higijske potrebe bolj zadovoljene kot so bile v starih, porušeni vseh. Pri obnovi naselbin je posebno važno prostovoljno so-levanje vsega prebivalstva prizadetih krajev, kajti finančnih sredstev je danes malo na razpolago.

Kaj more na tem področju ustvariti

prostovoljno delo

kaže hrvaški primer. V posebno upustošeni krajih Banije. Like in Korduna so lani od julija do novembra izvedli med okrožji in okraji štirimesečno tekmovalno za izgradnjo naselbin, cest in mostov. V tem času so zgradili 20.522 trajnih in 10.047 začasnih stanovanjskih zgradb, 9.429 gospodarskih poslopij in 1.378 javnih zgradb. Vrednost teh zgradb znaša 805 milijonov dinarjev in samo 197 milijonov, torej niti četrtino, so znašali denarni izdatki.

več kot tri četrtine pa je dalo prostovoljno delo.

To množično prostovoljno delo za obnovo zemlje bo dalo v še mnogo večjem obsegu slične rezultate tudi letos, ko se bo vršilo obnavljanje naselbin in zgradb po načrtih, ki so jih izdelale vlade posameznih republik in za katere bo v denarju porabljenih 1.200 milijonov dinarjev.

Ko dajo delavci, kmetje in uradniki milijone in milijone prostovoljnih delovnih

ur za obnovo zemlje, vedo eno: da je mogoče obnoviti jugoslovansko gospodarstvo samo z lastnim delom. Finančna sredstva za obnovo so pičila. Stroškov za obnovo ni mogoče kriti iz rednih budžetov zvezne in republikanskih vlad. Plačevati stroške obnove z novo tiskanim denarjem bi pomenilo razvrednotenje dinarja in s tem poslabšanje materialnega stanja delovnega ljudstva ter vrsto gospodarskih in političnih težkoč. Zboljšanje položaja delovnega ljudstva je v današnjih razmerah možno samo s povečanjem kupne moči dinarja, do katere bo prišlo le s povečanjem proizvodnje in znižanjem proizvodjalnih stroškov. Obnovo finansira danes lahko samo Fond za obnovo zemlje, v katerega se stekajo zaenkrat le sredstva, ki izvirajo iz odvzema dobička vojnimi dobičkarjem, iz delnega plačila, ki ga plačajo jugoslovanski potrošniki za UNRRA-ino blago in iz plačila jugoslovanskih potrošnikov za reparacijske dobave, ki so pa doslej malenkostne. Ta sredstva morejo kriti le del potreb obnove, velik del pa mora dati prostovoljno delo.

To prostovoljno delo izvira iz zavesti, da se z njim ustvarja novo, obnovljeno in prenovljeno jugoslovansko gospodarstvo, gospodarstvo, ki bo ljudsko gospodarstvo; ljudsko, ker mu ljudstvo postavlja naloge in cilje ljudsko, ker to gospodarstvo pomeni že danes in bo pomenilo v še vse večji meri blagostanje delovnega ljudstva.

Dosedanji uspehi so opravičevali to navdušeno poztvovnost pri delu za obnovo.

O agrarni reformi

Naši ljudje, ki so v krvavih letih nacistične strahovlade doprinali iz dneva v dan najtežje žrtve, da bi živeli na svoji zemlji svobodno in lepše življenje, gledajo danes s ponosom na mogočen razmah FLR Jugoslavije na gospodarskem in političnem polju. V pridobitvah nove svobodne Jugoslavije so uteljeni tudi napori primorskega ljudstva, ki se je krepko borilo z ostalim delovnim ljudstvom Jugoslavije za takšno družbeno ureditev, ki naj bi odgovarjala željam in potrebam tudi delovnega ljudstva na Primorskem. S polno pravico zahteva torej ljudstvo Julijske Krajine takšno družbeno ureditev kakor jo že imajo narodi Jugoslavije. Ena izmed velikih pridobitev jugoslovanskih narodov je brezdvomna agrarna reforma.

Agrarna reforma je sprememba zemljiške posesti, to je taka sprememba, da zemlja nekemu odvzame in dovoli onemu, ki je brez zemlje ali jo pa ima premalo. Če dobi kmet potem agrarne reforme premalo zemlje in če jo mora povrh še odplačevati, mu bo taka agrarna reforma prinesla le kopico dolgov in bogo. Ljudstvo Julijske Krajine se seveda ni borilo za takšno agrarno reformo, ampak za tako, ki daje kmetu zemljo brezplačno.

Poglejmo, kaj je bilo z našim kmetom v

Obnova je stvar, ki se tiče vsakega Jugoslavana.

Ko prinaša časopisje podatke in slike o novih mostovih, o povečanju prometa, o obnovljenih rudnikih in tovarnah o povečanju produkcije, o delovanju novih žad-rug, o prekoračenih normah, vsak Jugoslovčan ve da čita vesti, ki se tičejo vsakega. Saj mu govore o ogromnem delu, ki je skupno delo, pri katerem je vsak udeležen. In vesti so dobre. Vsak nov most, vsaka obnovljena proga, vsak popravljen vagon ne pomeni samo povečanje prometa, vsak obnovljen rudnik in vsak obnovljen stroj ne pomeni samo povečanje proizvodnje, vsaka prekoračena norma in vsaka iznajdba ne pomeni samo pocenitev proizvodnje, ki se ne bi tikali vsakogar. Ne, vse to pomeni za vsakega Jugoslavana zboljšanje njegovih življenjskih pogojev, povečanje blagostanja.

Nihče ne taj, da so bile pri dosedanjem delu na obnovi tudi pomanjkljivosti in napake. Iz početka se je obnavljalo predvsem tisto kar je bilo pri roki, ne tisto kar je bilo najkoristnejše za nadaljnjo obnovo. Ni se dovolj pazilo na izkušnje in ni bilo povsod dovolj kontrole. Obnova je zato ob pričetku marsikje nosila pečat primitivnosti. In radi pomanjkanja sredstev je morala biti lani obnova marsikje samo privarna; marsikje je bilo mogoče izgraditi same lesene mostove in lesene stavbe, ki jih bo treba nadomestiti s trajnimi. Povečanje produkcije je bilo marsikje doseženo samo s podaljšanjem delovnega časa.

preteklosti. Z razmahom trgovine in nastankom mest postaja položaj kmetov — tlačanov vse neznosnejši. Graščakova posest postaja vedno večja. Ni jim več dovolj desetina in niti ne tlaka, ki jo mora kmet opravljati. Kmetu-tlačanu hočejo odtrgati od ust še zadnji kosček kruha. Zato prihaja kaj kmalu ne samo pri nas, ampak v Evropi sploh do velikih kmečkih uporov. Kmetje zahtevajo predvsem znižanje davkov. Ti upori so bili naperjeni proti lastnikom zemlje in ne toliko proti centralni oblasti. Take vrste je bil upor, ki ga je vodil Matija Gubec (1573).

V 18. stol. nastanejo nove spremembe. Oživiljanje trgovine, ki je v 17. stoletju skoraj popolnoma propadla izkoriščajo posamezni deželni knezi, da bi utrdili svojo moč na račun centralne oblasti (cesarja), ki se pa skuša čim bolj zavarovati s tem, la uvaja redno vojsko. Za vzdrževanje redne vojske so bili potrebni novi davki t. j. državni davki. Za odmiranje novega davka je morala centralna oblast izvesti ljudsko štetje ter izmeriti zemljišča (vedba katastra). Da bi si vladarji iz te dobe (prosvitljeni absolutizem) zagotovili dohodke predvsem kmečk. stanu in na ta način tudi zmanjšali moč posameznih deželnih knezov, so se začeli baviti z vprašanjem agrarne reforme ter odprave tlačanstva. Do tega pa ni prišlo in kmet je moral plačevati poleg ostalih davkov tudi vedno večje državne davke. Zato so se začeli sedaj kmetje upirati ne samo proti krajevni gospodi ampak tudi proti centralni oblasti. Upor takega tipa je bil pri nas »Telminski punt« v letu 1713, ki ga je organiziral Gradnik in, ki je končal s porazom.

V burnem letu 1848 postavljajo pri nas kmetje zahtevo odprave tlačanstva in dodelitve graščinske zemlje. To zahtevo je v začetku deloma podprlo tudi meščanstvo, ki je gledalo v svobodnem kmetu velike možnosti za razmah trgovine ter industrije v mestih. Z »Oktoberskim patentom« 1848 je dunajska vlada pristala na »zemljiško odvezo« (odpravo tlačanstva) in neke vrste agrarno reformo, ki pa ni prinesla našemu kmetu prav nobenih olajšav. Dodeljeno zemljo je moral kmet odplačevati. Toda kje naj vzame denar, če plača še davke? Svojo zemljo je obdelaval s prostimi sredstvi in prodajati je moral svoj pridelek, da bi zemljo lahko obdržal. Naš kmet seveda ni mogel vplivati na cene na tržistu. Te cene so določali domači in tuji bogataši. Tako se je kmet kaj kmalu začel izločati in prišel na hoben.

V osemdesetih letih prejšnjega stoletja smo imeli zlasti na Primorskem v revnejši krajih pravo opustošenje. Naši ljudje so morali s »trebulom« za kruhom, v rudnikih in tovarnah strom Avstrija in v daljino Ameriko. To je bil način, s katerim so si zagotavljali razni avstrijski negalini po-

(Nadaljevanje na 7. strani)



Naše ljudstvo hoče svojo oblast

Nadaljevanje s 6. strani

trebne delavce, ki jih je Avstrija rabila za graditev železnice, cest itd. Kmetova zemlja je prišla v roke vaških oderuhov, trgovcev itd. Med slovenskimi kmeti je v tem času ponovno zavrelo in kmečke množice so vrele na »tabore« na poziv svojih voditeljev (Levstik itd.), ki so upali, da bodo kmetu in sploh slovenskemu narodu izvojevali svoje pravice. To močno gibanje so kaj kmalu izpeljali na svoj mlin slovenski liberalci in klerikalci, ki so iz strahu pred ljudstvom navezali svojo politiko na cesarski dvor in njegove verne sluga. S tem je bila velika bitka za našega kmeta za nekaj časa izgubljena.

V svetovni vojni 1914-18 zrastejo slovenskemu kmetu nove nade. Val revolucije v carski Rusiji je bil tako močan, da je pljusnil preko zidovja fevdalne Avstrije. Med tem ko so se slovenski vojniki upirali, je zorela misel o možnosti združitve vseh jugoslovanskih narodov v samostojno demokratsko državo. Dejstvo, da slovenski narod tedaj še ni imel močnega ljudskega gibanja pa je ponovno omogočilo, da so domači »prvaki« ostali gospodarji situacije.

Agrarna reforma, ki jo je v Jugoslaviji svečano obljubil kralj Peter I., je ostala samo na papirju, medtem ko so začeli na Primorskem fašisti ropati na veliko kmetovo zemljo. Po italijanski okupaciji in zlasti pa po prihodu italijanskih fašistov na oblast (1922), skušajo italijanski fašisti gospodarsko uničiti naše kmečko prebivalstvo z množičnim preganjanjem ter aretacijami, ali pa s svojo gospodarsko politiko preko bank z uničevanjem slovenskih zadrug (1927-28) in zlasti še s kolonizacijo in tako zvanjo integralno bonifikacijo. Svojih peklenjskih načrtov niso fašisti prav nič prikrivali. Popolnoma jasno je tudi, da je šlo za popolno iztrebljenje zlasti slovanskega prebivalstva. Prišlih dražbe pod fašizmom so raste od dne do dne. Evo nekaj primerov: V dobi od leta 1921-26 smo imeli na Goriškem 258 prisilnih dražb nepremičnin, na Tržaškem 536 in v Puljskem okrožju 929. Leta 1921, smo imeli v Julijski krajini 146 takih slučajev, leta 1922 186 takih slučajev, leta 1929 634, a leta 1930 630 slučajev prisilnih dražb nepremičnin. Se neznosneje je postalo stanje za našega kmeta ko so italijanski fašisti dokončali svoje priprave za napad na Jugoslavijo. O tem zločinskem delu še niso zbrali vsi točni podatki, ker sega škoda prizadeja našemu kmetu do bajne višine.

Kdo je danes v Julijski krajini lastnik najlepše in najplodnejše zemlje? Kdo so lastniki kolonov v Istri ki imajo do 700 ha zemlje? Kdo so lastniki kolonske zemlje v Brdih in v Furlaniji? To so v glavnem tuji in banke. Ali je pravilno da je najboljši in največji del zemlje koncentriran v rokah posameznikov, ki osebno te zemlje sploh ne obdelujejo medtem ko našemu kmetu primanjkuje zemlje, omanjkuje namreč tistemu, ki je kraval 25 let pod fašističnim jarmom in bil največja opora Narodno osvobodilnemu gibanju? Stalisti, ki nam jasno pokazujejo da naš kmet nima dovolj zemlje **V Julijski krajini s 827 tisoč ha plodne zemlje in gozda je najmanj 140.000 kmetov najemnikov brez zemlje in najmanj 22.000 raznih poljedelskih delavcev in delničarjev. Poleg tega je še precejšnje število kmetov, ki nimajo dovolj zemlje, ki bi bila potrebna za vzdrževanje njihovih družin če bi vso to zemljo razdelili med prebivalce iznad 10 let starosti, ki so zaposleni v poljedelstvu, bi vsako od teh imel najmanj 24 ha plodne zemlje in 6,6 ha mešane zemlje.**

Ce bo imel kmet dovolj zemlje in če bo užival še pomoč ostalega prebivalstva, mu bo zemlja brez dvoma obilo rodila. Obdeloval jo bo z veseljem in bo imel tako živčev v blagostanju tudi dovolj prilike, da se prosveti in preide polagoma na popolnejše oblike obdelovanja zemlje.

Tragično za slovenski narod je, da je njegov primorski del ki je prav tako prenašal vse težave narodno osvobodilne borbe: zaostal zaradi stanja v Julijski krajini v mnogem v primeru z novo Jugoslavijo. Brez dvoma mu bo to dalo še večjo spodbudo, da se vrže na delo s tem večjo požrtvovalnostjo da bi mu bilo čim prej povrnjeno ono, kar si je s težkimi napori že pridobil.

LJUDSKI TEDNIK želi prinašati poročila iz vseh krajev Julijske Krajine. Ako hočete imeti dober časopis, ki bo last nas vseh, dopisujte v njega. Posiljajte dopise, svetujte in kritizirajte.



Tudi naša mladina ve,
kje bo dobila svoboden polet in kje je njena bodočnost

Kulturni pomen 1. maja

Maj, pomlad, novoletni čas, doba prebujanja, presnavljanja, prerodenja. Narava se prebujala, poljedelec polaga seme v zemljo, da bo iz njega vzklila nova žetev. Vse bujno brsti, cvete, poganja, vse kipi, novi sokovi se pretakajo po rastlinah. Vse stremi po novih sadovih. V človeška srca prehaja vsa ta lepota, človek se raduje in nov optimizem prehaja v ljudi. Ta optimizem nastaja iz stvarnega, trdega, načrtnega dela, iz upanja, da bosta delo in setev rodila bogate sadove, da se bo življenje izboljšalo. Ob določenih dnevih ima človek in človeštvo vtis, kot da se začneja novo, boljše in lepše življenje. To upanje, ta vera neta v človeških srcih pogum, dajeja ljudem voljo do dela. Nič čudnega, če si je delavstvo izbralo ravno prvi dan meseca maja za svoj praznik, za praznik dela. Ta dan je slavošpev delu. To prerodenje mu je simbol novih ciljev, lepše bodočnosti in miru.

Mnogo let je preteklo, v katerih naše ljudstvo ni moglo, ni smelo praznovati prvega maja. Tiran si je izmislil nek drugi dan ki naj bi veljal kot praznik dela. Z visoko donečo frazo je določil dan v aprilu, ki naj bo praznik dela in je dal temu dnevu imperialistično tendenco. Dejal je, da se je na ta dan rodil Rim kot zasnova rimskega imperija. Ne več prvi maj, dan bratstva, ampak 21. april, kot simbol zaslužnjaka drugih narodov pod novim rimskim imperijem. Ta dan se ni mogel vsi držati v srca zavednih delavskih množic. In kot v zasnehi temu umetno določenemu dnevu je nestalni april skoro vsako leto na ta dan pokazal svojo slabo vremensko stran z dežjem in vetrom. Ljudje so pravili, da na božič ne more biti lepega vremena. Še hujše pa so to burko občutili naši ljudje. Na ta dan jim je mnogo bolj prišlo do zavesti, da so zaslužnjaki, da ne smejo več živeti lastnega svojevrstnega življenja. Ko so morali uvrščeni korakati po ulicah in proslavljati tuji imperijem ko pa v bistvu nikdar niso čutili v sebi namena delati silo tujemu rodu. Čutili so da nimajo več javnega življenja, da je vsa politika, gospodarstvo, kultura v službi tujca. Tedaj so močnejše začutili v sebi hrepenenje, da bi prišel čas, ko bodo zopet lahko proslavljali 1. maj, dan prebujanja delavskih množic in s tem dan prebujanja v novo življenje za svoj narod.

Prišel je 1. maj tudi za slovensko ljudstvo Primorja. Napovedalo ga je grmenje topov, napovedale so ga žrtve, ki jih je dal

narod za svoje svobodo, napovedalo ga je samozatajevanje tega naroda in njegov velika vera in njegovo navdušenje. Silen je bil zalet vseh narodovih sil in ta zalet ni popustil niti po osvoboditvi, niti po 1. maju lanskega leta, ko so nas naši borci osvobodili s tem, da so odgnali nacifasističnega nasilneža iz Trsta.

Ta zalet je šel naprej v drugem pravcu, v pravcu obnove vsega javnega in s tem tudi zasebnega življenja. Potrebno je bilo izdelati vse miselne zasnove narodno-osvobodilne borbe, potrebno je bilo zgraditi na novo vse ono, kar so nam uničili. In narod je zaživel novo kulturno življenje, začel je na novo oblikovati svojo lastno miselnost na podlagi omenjenih miselnih zasnov. Zopet so nastala naša prosvetna društva, začeli so izhajati naši časopisi, naše revije; umetniki so nam pokazali plodove svojega iskanja, svojih umetniških stremenj; gledališki igralci so se vrnili in so ustanovili »Slovensko narodno gledališče za Trst in Primorje«, glasbeniki so ustanovili narodno »Glasbeno matico«, da nam vzgaja pomlad, iz katerega bodo vzrasli tvorci glasbeniki. Narod se je začel z vso vnemo izobraževati, da bodo njegovi pogledi na gospodarsko, politično, kulturno, socialno stran življenja jasni, da si tako lahko določijo svojo smer in cilje, svoje delo in da si tako lahko vsestransko zgradi svoje življenje.

Proslava 1. maja, s katero sovpade tudi proslava petletnice ustanovitve osvobodilne fronte, proslava osvoboditve, je obenem tudi zrcalo našega kulturnega življenja. 28. je bil v ljudskem vrtu koncert, kjer je prišlo do izraza italijansko-slovensko bratstvo. Nastopili so zbori iz Ronk: Circolo SVOII in G. Verdi, zbor G. Rota, zbor Tommasi, zbor Pisoni iz Kolonje, zbor iz Gradiške. Sentjakovski pevski zbor prosvetnega društva Ivan Cankar, Slovensko glasbeno društvo iz Gorice, pevski zbor Prešeren iz Bočinca. Spored je bil kaj zanimiv in pester. Furlanski pevski zbori so nam zapeli razne furlanske pesmi in zbor iz italijanskih oper, tako n. pr. Gotis de rosade, Gotis che violute, Coro dei prigionieri iz Puccinijeve opere »Lorenzo de' Medici«, Ernani, La straniera.

Slovenski pevski zbori so zapeli Vrabčev »Slov. pesem«, Maroltovo »Iz daleke zemlje«, Bernardovo rusko narodno »Poljsko polje«, Adamičovo »Kresovale tri de-

Natečaj za otroško igro

Na razpis Slovenske prosvetne zveze za najboljšo otroško igro se je odzvalo 9 avtorjev s svojimi prispevki. Dela, poslana po določenem roku, so bila izključena od tekmovanja.

Komisija je pregledala ostale igre ter na podlagi stavljenih pogojev priznala II. nagrado v znesku Lir 3.000.— pravilni igri »Hrstač« v enem dejanju. I. nagrada ni bila podeljena nobenemu avtorju, ker niti ena igra ni izpolnila vseh pogojev razpisa.

Pozivamo vse avtorje, ki žele, da se jim poslani prispevki vrnejo, da javijo svoj točen naslov na pisarno Slovenske prosvetne zveze, ul. Carducci 6.III, soba 4. Če se avtorji nenagajenih iger do 31. maja ne javijo, bomo smatrali, da prepuščajo svoje delo v našo uporabo.

Slovenska prosvetna zveza za Primorje in Trst javlja vsem okrožnim odborom, okrajnim delegatom ter prosvetnim društvom, da se bo 19. maja t.l. vršila konferenca vseh predsednikov in tajnikov prosvetnih društev v Slovenskem Primorju.

Udeležba delegatov prosvetnih društev na konferenci je obvezna. Na njej se bodo obravnavali vsi važni problemi ljudske prosvete ter bodo njeni sklepi veljali kot obvezne smernice za nadaljnje delo. Zato naj pridejo zastopniki društev na konferenco s stvarnimi predlogi svojega društva, da bo referatom sledeča diskusija čim stvarnejša.

Slovenska prosvetna zveza javlja, da ima v zalogi »Jutrov razglednik« po Lir 10.— za izvod.

Naroča se lahko proti predplačilu pri prosvetnih društvih oziroma okrožnih odborih S.P.Z. v Trstu — Carducci 6.III, soba 3, v Gorici v Ljudskem domu in v Ajdovščini.

Število »Jutrovih razglednikov« je omejeno.

vojke», rusko narodno »Na morje in vihar«, Venturinijevo »Zdravico«, »Slavo delu«.

1. maja se vrši množični pevski nastop z Volaričevim pesmijo »Slovan na dan«, z rusko narodno »Stalingrajska«, z Bučarjevim moškim zborom »V pozdrav, kjer narod pozdravlja borca, ki so nam prinesli svobodo z Beraničevim »Domu«, ki je prisega domu, da bodo stali zanj na braniku. Tudi italijanski spored je zanimiv z zbori iz dveh Verdijevih oper »Coro dei crociati e pellegrini« in z zborom »Inno del primo maggio« iz Verdijeve opere Nabucco.

Vršile so se predstave in recitacijski večeri. V soboto 27. t. m. recitacijsko-glasbeni večer v dvorani »Rinaldi«, italijanska predstava pa v Domu pristaniških delavcev.

V ponedeljek 29. aprila je vprizorilo Slovensko narodno gledališče premiero O. Neillove drame Ana Christie.

Bogat in mnogovrsten je spored teh kulturnih prireditev, bogat po pevskih točkah, bogat po vsebini, bogat po idejni zasnovi. Nepojmljivo se nam skoro zdi, da se je moglo naše kulturno-prosvetno življenje v tako kratkem času dvigniti do take stopnje. Naravna nadarjenost naših ljudi, prirojen kritični duh, prirojen smisel za lepoto, veliko stremljenje po napredku so premagali vse zapreke. Velika življenjska volja in velika življenjska sila sta oblikovali narod in gradivo. Velikasten podvig slovenskega naroda v borbi za lastno svobodo in za lastno življenje ter za svobodo in življenje vseh zatiranih narodov, žilavost, s katero je naše ljudstvo vzdržalo skozi dolga leta suženjstva v živem prepričanju, da bo prišel dan rešitve, so ojeklenili in skovali naše ljudstvo. Kot je v borbi dal vse iz sebe, tako je tudi po končani borbi dal vse iz sebe, da se zopet znajde, da ugotovi svoje bistvo, da zaživi svoje življenje, da se kulturno znova dvigne. Uspehi so tu in bodo vedno večji in vidnejši.

Prešlo je leto poslednjih računov in nastopilo je leto prvih sadov. Tako pravi naš Kajuh v svoji pesmi »Po tisoč letih«:

Let tisoč in ne samo tisoč,
dva tisoč, še delj in še delj
smo hrepeneli, hlastali po tebi,
ti leto poslednjih računov
in prvih sadov.
Zato je to leto le naše,
in naša je letos pomlad!

Ta prvi maj je nadaljevanje lanskega in pomeni obenem naše novo, lepše, srečnejše življenje v bodočnosti. Letos je naše življenje bogatejši.

Knjižnica

Mihovilovičev «Trst»

V založbi »Nakladnega zavoda Hrvatske« in v tiskarni zagrebškega »Vjesnika« je izšla knjiga, ki ji gre mesto tik za begajskim zbornikom »Oko Trsta«: »Trst«, etnografski in ekonomski prikaz iz peresa Ivo Mihoviloviča, s predgovorom dr. Ante Mandića.

Ta etnografska in gospodarska podoba Trsta je bila do avtorjevih besedih spočeta v dnevih pričakovanja mirovne konference, po zaključku osvobodilne vojne, ko je bila sankcionirana pravica Jugoslavije na Trst in je prebivalstvo Trsta, Jugoslavlani in Italijani izrazilo svoje želje in zahtevo, da se Trst priključi Federativni ljudski republiki Jugoslaviji.

Uvodno poglavje obravnava vprašanje Slovencev in Hrvatov v Trstu. Trst, pravi pisec, je del ozemlja, ki zemljepisno pripada Jugoslaviji. Trst je največje mesto Julijske Krajine, pokrajine, ki je v zemljepisnem pogledu sestavni del Jugoslavije, kajti Julijska Krajina je sestavina Dinarskega gorstva, po tem tokem tudi sestavni del Balkanskega polotoka. Dočim jo loči od Apeninskega polotoka Jadransko morje in Lombardsko-beneška nižina. Samo manjši del v severnem kotu Julijske Krajine pripada sistemu Julijskih Alp, dočim pripada južni del Dinarskemu gorstvu. Vzhodna obala Jadrana gre vzporedno s tem sistemom ter ima isti značaj od Tržača (Monfalcone) na severozapadu Trsta do zaliva sv. Ivana Meduanskega v Albaniji. Julijska Krajina je torej del Dinarskega planinskega sveta in ni več sestavni del severne italijanske nižine, niti Apeninskega polotoka.

Tudi etnična meja Jugoslavije proti zapadu je povsem jasno označena. Sklada se popolnoma z mejno črto med Dinarskim planinskim svetom in Julijskimi Alpami, na eni in severne italijanske nižine na drugi strani. V nižini žive Italijani, odnošno Furlani, planinski svet pa je že takoj v začetku kompaktno naseljen s slovenskim življenjem. Le ozki pasovi med tema dvema ločnicama imajo mešano prebivalstvo jugoslovanskih in romanskih narodnosti. Etnična meja se začne ob Jadrani približno 24 km severovzhodno od Trsta pri Tržaču ter gre od tam proti severu do točke, kjer se reka Vipava izliva v Sočo. Potem se drži teka Soče do južnega konca Gorice, od tam krene proti Krmini, na severu proti Čedadu, od Čedada pa zvišuje proti Tarcentu. Pri Tarcentu se zopet obrne proti severu in proti vzhodu tako, da zaobjame slovensko dolino Režije. Od tam naprej gre do Kanina, nadaljuje smer med Pontaljem in Ponto in se končuje pri Roskoflu, kjer so prve nemške naselbine. Vse to ozemlje imenujemo Slovensko Primorje in Beneško Slovenijo. Naseljeno je kompaktno s slovenskim življenjem.

Nadaljnja poglavja Mihovilovičeve knjige govore o avtohtonosti Slovencev v tržaških okoliških vaseh in na robu mesta, o Slovincih kot prvih prebivalcih Trsta in o Slovincih v Trstu v 18. stoletju do polovice 19. stoletja, o slovenskih odnosih v Trstu v drugi polovici 19. in v začetku 20. stoletja. Zanimivi so zlasti podatki, ki dokazujejo, da se je že l. 1848. v Trstu osnovalo »Slavjansko društvo«, ki se je pozneje spremenilo v »Slavjansko čitalnico«. Leto dni pozneje je začel v Trstu izhajati »Slavjanski Rodoljub«, poznejši »Jadranski Slavjan«. Leta 1866. je začel izhajati v Trstu »Ilirski Primorjan«, ki je že naslednje leto spremenil ime v »Slovenski Primorjec«. Dve leti za njim je začela izhajati »Jadranska zarja«, l. 1870 pa še hrvatski list »Naša sloga«. Leta 1875. se je osnovalo politično društvo »Edinost«, ki je začelo izdajati svoj organ »Edinost«. Leta 1880. se je v Škedenju osnovala prva slovenska zadruga »Gospodarsko društvo«, pet let nato pa je vzniknil prvi denarni zavod na zadrugi osnovi: »Tržaška hranilnica in posojilnica«. Ob začetku svetovne vojne so imeli Slovinci in Hrvati v Trstu približno dvesto različnih organizacij, med njimi so bile mnoge množične značaja. Čitalnice so se sčasoma preosnovala v Narodne domove. Bilo je tudi mnogo pevskih društev in drugih kulturnih organizacij.

L. 1914. je bilo v Trstu 47 slovenskih in hrvatskih zadrug, dočim so imeli Italijani 50 podobnih ustanov. Lahko torej rečemo,

CISTIMO JEZIK

Imamo pa tudi krajevna lastna imena, ki so obenem imena svetnikov. Preprosto človek, ki ni imel dosti knjig po rekah, je navadno v zadregi. Ne razlikuje, kdaj se rabi svetnikovo ime kot tako ali kot krajevno ime. Primerov bi lahko našli dolgo vrsto, saj imamo povsod po Slovenskem št. Vido, št. Janže, sv. Lovrence in druge. Posebno v Sloveniji goricah je krajev, ki so dobili imena po cerkvenih patronih. Kako se pišejo imena takih krajev? Kako na pr. sv. Trojica? Obe besedi z veliko začetno črko! Omeniti je treba, da pomenja šent svetni in je besedica skvarjeni latinski izraz sankte. Vsa ta krajevna imena pišemo lahko ločeno, torej št. Vid, št. Janž, št. Jernej ali pa tudi skupaj: Šentvid, Šentjanž, Šentjernei, Šenttomaž itd.

Če pa pišemo le svetnikovo ime, smemo pisati z veliko začetnico samo ime, ne pa svetli, kar krajsmo na dve črki: sv. Vid.

Naj navedem primer: Simon Gregorčič piše pri sv. Lovrencu. Sveti Lovrenc pomenja kraj, zato se obe besedi piše z veliko začetnico.

Drugi primer: Če je o sv. Lovrencu dež, bo slabo za grozdeje.

Razlikovati je treba tudi med samostalnikom in besedo, ki je izpeljana iz takega samostalnika, ki pomenja krajevno ime. Tomaj Komen, Bovec, pišemo z veliko začetno črko. Če pa pravimo: tomajski teran, komenski vinogradi, bovški sir, smo iz lastnih imen napravili pridevnike. Pridevniki pa se pišejo z malo začetnico, torej pišemo tomajski, komenski, bovški vedno z malo začetno črko.

Posebno je treba paziti pri pokrajinskih lastnih imenih kakor so: Goriško, Primorsko itd. To so samostalniki, ki imajo le pridevniško obliko. Mimogrede povedano so pridevniki ali adjektivi take besede, ki jih pridevamo nekaterim besednim vrstam, da pojasnimo, kakšna ali čigava je neka oseba ali reč.

Če pišemo Goriško, Notranjsko, pišemo vedno veliko začetnico. Če pa imamo zveze, kakor: goriško prebivalstvo, notranjski gozdovi, dolenski cviček itd. pišemo goriški, notranjski, dolenski z malo črko, Zakaj? Ker smo rabili besedo kot pridevnik.

Po tujih zgledih se je pri nas razširila razvada, da se pri raznih naslovih piše kar vse z veliko črko. V resnici je pravilno le če pišemo prvo besedo z veliko začetnico na pr. Primorski dnevnik, Planinski vestnik, Rdeči križ, Mohorjeva družba itd.

Kako pišemo imena praznikov? Praviloma z malo začetno črko: sv. večer, božič, novo leto, velika noč, binkošti.

Le če ne bi bilo popolnoma razumljivo, na pr. ali pomenja novo leto vse leto ali sam prvi dan, smemo pisati za razliko z velikim N prav tako velika noč z velikim V — vendar le izjemoma.

Šmaren pišemo z veliko začetnico, ker je to kralica iz Šent Marjin dan. Z veliko začetnico pišemo tudi Mari božja ali Jagnje božje, če rabimo naziv sa-

mostojno, torej brez zveze z imenom Marija ali Kristus. Vsemogočni pišemo z veliko začetno črko, kadar rabimo to besedo namesto besede Bog. Enako pišemo z veliko začetnico, če zapišemo besedo Križani.

Če pa pišemo križani Jezus, je velika le začetna črka J v besedi Jezus.

Jože Pahor.

Španski gerilci prehajajo v ofenzivo

Gerilska borba raste po obsegu in intenzivnosti v vsej Španiji — to je vsebina vesti, ki prihajajo v zadnjem času iz Toulousea, kjer je štab španskih republikancev. Štab v Toulouseu je v najžoji zvezi z vrhovno »junta« in njenim glavnim štabom, ki vodi pokret odpora v Španiji. Oborožena borba proti Francovemu režimu ni nikoli prenehala, celo takrat ne, ko je prenehala oborožena borba republikanske armade v letu 1939.

V prvem obdobju gerilske vojne proti Francovemu režimu, nekako v letih 1939—1941, se je vodila borba v glavnem za to, da se obdržijo manjše skupine v Estremaduri in Asturiji. Te skupine je bilo treba preskrbeti z orožjem in hrano. Kmalu nato je sledil naval nemških strokovnjakov, agentov gestapa in Himlerjevih zaupnikov v Španijo. Gerilci so postali ofenzivnejši in pokret je užival vedno večjo podporo s strani naroda, zlasti kmetov in delavcev. Proti koncu 1945. leta je bila borba tako silovita, da se more primerjati z borbo Resistance v Franciji pred invazijo. Franco je bil prisiljen proglasiti nekaj področij, kjer je odpor španskih rodoljubov najmočnejši, za uporniška. V teh področjih je civilna policija »Guardia Civil« ojačana z nemškimi enotami, tujsko legijo in Marokanci, ki so poslani v te kraje, da uničijo gerilce.

Razlika v taktiki španske gerilske borbe na eni ter francoske ali jugoslovanske na drugi strani je v tem, da se Španija ne nahaja v vojni in je ni okupirala nobena tuja vojska. Gerilci v Španiji ne morejo evirati in napadati rednega prometa ter tvornic, ker bi jih žigosali kot teroriste. Njihove akcije morajo biti usmerjene proti falangističnim četam, vojašnicam in prometnim sredstvom, katerih se poslužujejo falangisti, civilna garda in tujska legija. Napadi se ne morejo vršiti na redno vojsko, ker je v njenih vrstah mnogo gerilskih pristašev. Radi tega je potrebno, da se gerilci ravna po politični situaciji in da vedno presodijo, kdaj je treba napasti in kdaj ne.

Čeprav nimajo gerilske sile vrhovne »junte« dovolj orožja in opreme, vendar nadaljujejo težko borbo proti Francu in falangi ter njenimi nemškimi plačanci. Njihovo junaštvo je ohrabilo španske, baskiške in katalonske antifašiste v tvornicah in na polju, da so organizirali prve upore po končani organizirani borbi španske na-



rodne armade. Gerilska borba dviga duh odpora v vseh slojih španskega naroda. Zdaj si je komunistična stranka v Španiji zadala nalogo, da zedini vse protifašistične sile. Zavzela se je za skupni sestanek vseh španskih republikanskih strank in protifašističnih organizacij ter osebnosti, da bi se tako ustvaril enotni program, katerega bi mogli sprejeti tudi Francu nenaklonjeni monarhistični in vojaški krogi.

Mi poznamo samo eno - ljudsko kulturo

Že drugič so prišli na Primorsko slovenski književniki. Priredili so recitacijski večer v Brjih na Vipavskem in v Šempasu. Tu jih je ljudstvo sprejelo z godbo. Dvorana je bila nabito polna ljudi, saj so prišli celo dve uri daleč, da slišijo živo besedo oblikovalcev slovenske književnosti. Ker pa je ostalo še mnogo ljudstva izven dvorane, so dvorano izpraznili in nadaljevali recitacijski večer na prostem, da so mogli slišati umetnike vsi.

Primorsko ljudstvo pa so obiskali tudi naši likovni umetniki, ki so priredili več umetniških razstav. V Idriji je odprl razstavo slikar Riko Debenjak. Ob sami otvoritvi razstave se je zbralo toliko ljudi, da niso mogli vsi v razstavne prostore. Zato so namestili mikrofona, da so mogli Debenjakov govor slišati vsi. Samo prvi dan je razstavo obiskalo preko 1500 ljudi.

Tu navedeni slučaji in odlično obiskane predstave našega narodnega gledališča na podeželju so nam jasna priča, da je primorsko ljudstvo ohranilo živo stremljenje po kulturnem življenju in, da se je to stremljenje morda prav radi prenehanja zatiranja in trpljenja poglobilo in oplemenitilo. Ni retorika niti megalomanstvo, če zastavimo vprašanje »Kje v Evropi imate narod s takimi kulturnimi ambicijami?« Da, morda so narodi, ki imajo večje genije in umetnike, toda njihova genialnost je zaprta v ozek krog meščanskega razumništva, njihova umetnost je privilegij — gospode. Naša kultura in umetnost pa sta široki, sta ljudski in najširšem pomenu besede. Preprosto kmečki očane in kmečko dekle; tovarniški delavec in njegova žena; vsi ti živijo bogato duhovno življenje, ki se vse bolj oplaja ob uživanju kulturnih stvaritev naših umetnikov. Kajti mi imamo še to srečo, da so naši umetniki zares ljudski, zares naši in četudi nosijo pred nami plamenico prosvete in napredka, so vendar tako naši, tako ljudski, da so z ljudstvom eno in, da jih je ljudstvo vzljubilo. Prav res ne vem ali naj čestitam našemu ljudstvu, da ima take umetnike, ali naj čestitam umetnikom ob takem ljudstvu. Eno pa vem gotovo: ob takem ljudstvu in takih umetnikih nas ne sme biti strah za našo bodočnost: čakajo nas samo svetle poti navzgor, neprestano navzgor!

D. M.

Odgovarja dr. MIRKO KORŠIČ —
Založba Primorskega dnevnika, Trst.

da je jugoslovanski živelj tudi v gospodarskem oziru dohitel Italijane.

Tudi šolstvo je bilo dobro razvito. Leta 1916. je bilo v vseh tržaških šolah 12.256 slovenskih učencev. Tola to število še ni popolno, kajti znano je, da so se mnogi otroci slovenskega porekla šolali v italijanskih šolah, in to v glavnem zaradi privajanja jezika, ker so jih k temu silile praktične potrebe.

V drugem delu knjige obravnava Mihovilovič ekonomsko-politični problem Trsta v luči zgodovine. Najprej osvetli tržaško luko in zaledje v srednjem veku, nato obravnava pobudnika velikega Trsta v 18. stoletju, nagel napredek mesta v 19. stoletju in v začetku 20. stoletja, tržaško brodarstvo l. 1913, industrijo Trsta l. 1913, bančništvo, promet glede na slovensko zaledje itd. Tretji del publikacije je posvečen ideji aneksije Trsta Italiji in ekonomski stvarnosti, italijanski antirendentistični tezi z gospodarsko utemeljitvijo, iredentistični ekonomski tezi ter tezi G. Salveminija iz dobe prve svetovne vojne. Zanimivo je poglavje, ki govori o problemu Trsta na mirovni konferenci l. 1919 in 1920. Sledi poglavje »Trst pod Italijo« z osvetlitvijo etničnega značaja Trsta, gospodarskih riperkusij, krize tržaške luke pod Italijo itd. Z velikim zanimanjem se čita razprava o težki borbi Trsta s Hamburgom, Gdynjo,

Donavo in jugoslovanskimi lukami. Potem se pisec posveti zanimivemu problemu: Federativna ljudska republika Jugoslavija in Trst. Tu najdemo uradno stališče italijanske vlade, ki bi rada izpostavila za mejo Wilsonovo črto izza premirja po prvi svetovni vojni, torej mejno črto, ki jo je predlagal tedanji predsednik ameriških Zedinjenih držav in ob kateri se je Italija po prvi svetovni vojni strašno okoristila na račun Jugoslavije. Velezanimiva so poglavja, ki prikazujejo Julijsko-Krajinu in njen delež v borbi za osvoboditev izpod italijanske jarma. Pojasnjeno je tudi vprašanje, čemu si želijo italijanski prebivalci Trsta priklicati k Jugoslaviji. V enem zaključnih poglavij obravnava pisec nevarnosti, ki pretijo svetovnemu miru zaradi načrta, da se Trst proglasi za »svobodno državo« pod mednarodnim nadzorstvom.

Ta zanimiva knjiga o Trstu prinaša dva grafikona v prilogi, 26 slik na krednem papirju in 8 risb med besedilom. Vsakdo, ki proučuje tržaško vprašanje v luči današnjih dogodkov, bo segel po nji in jo bo odložil iz rok z zadovoljstvom, da so se vendarle enkrat med nami našli, močje, ki so vprašanje Trsta ne samo spravili v razpravo, ampak ga tudi opremili z vsem gradivom, ki je za takšno razpravljanje potrebno.